

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра слов'янської філології

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.033 Слов'янські мови і літератури (переклад включно),
перша – польська

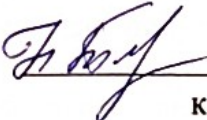
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Магістр

ПИТАЛЬНІ РЕЧЕННЯ В ПОЛЬСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

КвРФППмз.023067.01.14.00

здобувачки II курсу групи ФППм-23-1 Валентини МОСІЙЧУК
Підпис, дата

Керівник Наталія ТОРЧИНСЬКА,
канд. філол. наук, доцент

До захисту допускаю:
Завкафедри слов'янської філології Наталія ТОРЧИНСЬКА,
канд. філол. наук, доцент

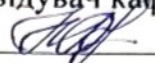
Хмельницький, 2024

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	слов'янської філології
Освітній рівень	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	Слов'янські мови та літератури (переклад включно),
перша – польська	
Освітня програма	освітньо-професійна

„ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри слов'янської філології

 (Неля ПОДЛЕВСЬКА.)

17 жовтня 2023 року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу

Мосійчук Валентині Миколаївні

1. Тема роботи: «Питальні речення в польському художньому дискурсі»

затверджена на засіданні кафедри слов'янської філології 16 червня 2023 року, протокол № 12.

2. Термін подачі студентом завершеної роботи – грудень 2024 року.

3. Вихідні дані роботи

Потреба з'ясувати те чи інше питання реалізується через процес запитування і отримання відповіді, тобто через питання ми підтримуємо контакт зі співрозмовником, що певною мірою активізує увагу оточення, спонукає до певної дії, викликає відповідні почуття (позитивні / негативні / нейтральні), передає внутрішні переживання, роздуми. Сьогодні категорія питальності здебільшого стає об'єктом вивчення при дослідженні іншомовного, зокрема англomовного, франкомовного або німецькомовного художнього та публіцистичного дискурсів. Як свідчать сучасні дослідження, сьогодні майже відсутні розвідки, присвячені функціонуванню питальних речень у польсько-українському дискурсі, що й зумовлює **актуальність** теми кваліфікаційної роботи..

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань)

1. Описати типи класифікацій речень в українському й польському синтаксисі.

2. З'ясувати стан вивчення питальних речень у сучасному мовознавстві.

3. Означити дефініцію питальності.

4. Проаналізувати найбільш поширені варіанти питальних речень у польському художньому дискурсі.

5. Встановити спільні й відмінні риси вираження питальності в оригінальному тексті та його українському перекладі.

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються			
Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав
	НЕМАС		

7. Дата видачі завдання – 17 жовтня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН			
№ п. п.	Найменування етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Обрання теми кваліфікаційної роботи	Вересень 2023 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень-грудень 2023 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень – грудень 2023 року	
4.	Написання першого розділу кваліфікаційної роботи	Грудень 2023 – березень 2024 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації у збірнику наукових праць та участі у конференціях	Березень – грудень 2024 року	
6.	Написання другого розділу кваліфікаційної роботи	Травень – червень 2024 року	
7.	Написання третього розділу кваліфікаційної роботи	Липень – серпень 2024 року	
8.	Написання «чорнового варіанту» кваліфікаційної роботи	Листопад 2024 року	
9.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	Листопад 2024 року	
10.	Остаточне завершення кваліфікаційної роботи, перевірка на плагіат	Грудень 2024 року	
11.	Подача кваліфікаційної роботи на кафедру і її захист	Грудень 2024 року	

Здобувач освіти

Валентина МОСІЙЧУК

Керівник роботи

Наталія ТОРЧИНСЬКА

Анотація

Тема роботи: **Питальні речення в польському художньому дискурсі**

Автор – Валентина МОСІЙЧУК.

Науковий керівник – Наталія ТОРЧИНСЬКА.

Обсяг кваліфікаційної роботи – 82 сторінки, із них 70 ст. основного тексту.

Робота містить 87 джерел посилання.

Ключові слова: *питальні речення, митільна модальність, класифікація речень, засоби питальності, питальні частки, питальні займенники, питальні прислівники, інтонація, польська мова, художній дискурс.*

Кваліфікаційна робота присвячена з'ясуванню особливостей функціонування питальних речень у польському художньому дискурсі.

Для з'ясування специфіки функціонування питальних речень у польському художньому дискурсі обрано роман Я. Вишневського «Самотність у мережі» (2001), який набув особливої популярності протягом першої чверті ХХІ ст. Вибір зумовлений наявністю досить якісного перекладу польського тексту українською мовою (переклад О. Кравець). Крім того, ключовим також стало поєднання в романі діалогічного мовлення як виразника розмовного стилю та значної кількості епістолярного дискурсу. Кожен із таких елементів мовлення має свої особливості, що дозволяє зробити більш ґрунтовні висновки щодо структури і семантики питальних речень.

Мета роботи – вивчення лінгвістичної природи питальних речень польської мови із формально-граматичного та семантико-синтаксичного поглядів. *Об'єкт* дослідження – питальні речення в польському художньому дискурсі. *Предмет* – формальні і семантичні засоби вираження питальності у художньому мовленні (на прикладі роману Я. Вишневського «Самотність в мережі»).

У роботі описано типи класифікацій речень в українському й польському синтаксисі; з'ясовано стан вивчення питальних речень у сучасному мовознавстві; означено дефініцію питальності; схарактеризовано формальні засоби вираження питальної модальності у різних типах речень; проаналізовано найбільш поширені варіанти питальних речень у польському художньому дискурсі; зроблено спробу встановити спільні й відмінні риси вираження питальності в оригінальному польськомовному тексті та його українському перекладі.

Результати дослідження можна використати в подальшому дослідженні синтаксису польської мови, при викладанні сучасної польської мови, теорії і практики перекладу у закладах вищої освіти та при вивченні польської мови у закладах загальної середньої освіти, на факультативах.

Автор

підпис автора і дата подання роботи до захисту

ЗМІСТ

Вступ.....	6
1. Речення як синтаксична одиниця.....	11
1.1. Класифікація речень в українській та польській мовах.....	11
1.2. Різноаспектне вивчення питальних речень у сучасному мовознавстві.....	26
2. Комунікативно-прагматичні особливості питальних речень.....	38
2.1. Дефініція питальності в лінгвістиці.....	38
2.2. Питальна модальність як елемент мовленнєвої діяльності.....	43
3. Синтаксична природа питальних речень у художньому мовленні....	52
3.1. Функції інтонації при побудові речень.....	52
3.2. Питальні речення із часткою CZY.....	55
3.3. Прислівникові слова у структурі речення.....	59
3.4. Синтаксична функція питальних займенників.....	62
2.5. Дієслова як маркери питальності у реченнях.....	64
3.6. Питально-уточнювальні речення.....	67
Висновки.....	71
Перелік джерел посилання.....	72

ВСТУП

У сучасній лінгвістиці панує різноаспектний підхід до аналізу синтаксичних одиниць і категорій, тому науковці здебільшого вивчають речення, враховуючи три основні підходи – формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний і комунікативний. «Для будь-якого висловлення, крім комунікативної організації (інтонаційного оформлення, актуального членування), характерне у системі мови семантико-синтаксичне (змістове) і формально-граматичне членування. Найбільш усталений в граматичних працях поділ висловлень за метою висловлювання на розповідні, питальні та спонукальні, до яких іноді додають бажальні, а також їхній вичерпний аналіз за інтонацією, модальністю, комунікативним призначенням тощо» [33, с. 65]. Як свідчать дослідження, із формально-граматичного погляду найбільше розвідок, присвячених функціонуванню розповідних та спонукальних речень. На початку ХХІ ст. ці конструкції почали розглядати із погляду семантико-синтаксичного членування. Проте, як зауважує А. Загнітко, «сучасне речення характеризується розвитком і послідовним ускладненням своєї структури в силу розширення ємності уміщеного об'єктивно-пропозиційного та суб'єктивного смислів» [22, с. 269–270]. Найбільш яскраво це вражено в художньому і розмовному стилях, де повною мірою простежуються суто авторські тенденції і загальномовні закономірності.

Основна функція мови – комунікативна, тому процес спілкування тісно пов'язаний саме зі з'ясуванням певної інформації, тобто можемо говорити про мовленнєвий акт як «цілеспрямовану мовленнєву дію, двобічний процес передавання повідомлення від мовця (автора, адресанта) адресатові (співрозмовникові) за допомогою мовних знаків» [16]. Оскільки мовленнєвий акт переважно є діалогічним, складається із таких компонентів, як говоріння і слухове сприймання й розуміння почутої інформації, то часто для кращого розуміння виникає потреба зворотної реакції – питання, яке допоможе

розкрити зміст повідомлюваного, вчинити певну дію або ж не сприйняти повідомлювану інформацію.

Проблема питальності в мовленні постійно привертає увагу науковців. Тут варто згадати праці таких мовознавців-україністів, як Л. Андрусь [2; 3], Л. Безугла [4], Г. Борухович [5], Д. Буянов [8], О. Гурко [15], І. Домрачева [18], О. Зелінська [24], Н. Костусь [29], О. Межов [33], С. Педченко [39; 40], А. Романченко [43; 44], І. Сметана [48], Л. Топчій [52] та ін. У польському мовознавці питальні речення досліджували К. Айдукевич (K. Ajdukiewicz) [58], А. Богуславський (A. Bogusławski) [59], А. Брожек (A. Brożek) [62; 63], М. Данилевичова (M. Danielewiczowa) [65], А. Йонкіш (A. Jonkisz) [69–71], Дж. Кочержинська (J. Kościerzyńska) [73], М. Свідзинський (M. Świdziński) [83] та ін.

Перший в українській граматиці системний опис речень прямої (з'ясувальної, уточнювальної) та непрямої питальності, який покладений в основу підручників із синтаксису української мови, здійснила Л. Кадомцева [26, с. 128–133].

Сьогодні категорія питальності здебільшого стає об'єктом вивчення при дослідженні іншомовного, зокрема англомовного, франкомовного або німецькомовного художнього та публіцистичного дискурсів. Тексти слов'янських мов із погляду питальності досліджують значно рідше. Так, специфіку використання питальних речень у проповідях Томаша Млодзяновського схарактеризувала О. Зелінська, яка зауважила, що «питальні речення в монологічному мовленні проповідника виконують вторинні функції, спрямовані не на отримання, а на передачу інформації» [24, с. 33]. Про місце прислівників в інтеррогативних (питальних) реченнях польської мови писала Дж. Кочержинська (Joanna Kościerzyńska), яка аналізувала значення питань у тема-рематичному взаємозв'язку і визначила, що він «торкається системних проблем і тому не залежить від зовнішніх моментів, таких як контекст питання, світські знання співрозмовників, іллокутивна сила мовленнєвого акту тощо» [73, с. 116].

Лінгвістичну природу питальних конструкцій у польській мові вивчала Б. Бонецька (Barbara Boniecka), яка, до прикладу, зазначала, що «для того, щоб визначити, чи маємо справу з питанням, можна вдатися до перефразування, яке передбачає пошук незавершених фрагментів у реченні (наприклад, у позиції підмета, присудка, означення, додатка, обставини)» [61, с. 86]. Якщо власне питання передають однозначне бажання чи намір отримати відповідь, то інші типи питань є вже дещо відмінними, про що свідчать різні підходи до їхньої класифікації і характеристики. На цьому аспекті і зацентрував увагу Д. Дженішевич (Daniel Dzienisiewicz), вивчаючи питальні речення, які використовують у польсько-російському епістолярії [66]. Отже, як свідчать сучасні дослідження, незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених питальним /інтеррогативним реченням, сьогодні майже відсутні розвідки, присвячені функціонуванню питальних речень у польсько-українському дискурсі, що й зумовлює **актуальність** теми кваліфікаційної роботи.

Мета роботи – вивчення лінгвістичної природи питальних речень польської мови із формально-граматичного та семантико-синтаксичного поглядів.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких основних **завдань**:

1) описати типи класифікацій речень в українському й польському синтаксисі;

2) з'ясувати стан вивчення питальних речень у сучасному мовознавстві;

3) означити дефініції питальності і питальної модальності;

4) схарактеризувати формальні засоби вираження питальної модальності у різних типах речень;

5) проаналізувати найбільш поширені варіанти питальних речень у польському художньому дискурсі;

б) встановити спільні й відмінні риси вираження питальності в оригінальному польськомовному тексті та його українському перекладі.

Об'єкт дослідження – питальні речення в польському художньому дискурсі.

Предмет – формальні і семантичні засоби вираження питальності в художньому мовленні (на прикладі роману Я. Вишневського «Самотність в мережі»).

Матеріалом дослідження стали 400 пар або груп речень, виписаних з оригіналу роману Я. Вишневського (J. Wiśniewskiego) «Samotność W Sieci» [86] та його українськомовного перекладу [12].

Методи дослідження. Фактичний матеріал для кваліфікаційної роботи було зібрано методом *суцільної вибірки*. При написанні використано прийоми *описового методу*, з допомогою якого проаналізовано типи класифікацій простого речення загалом і питального зокрема, а також стан вивчення цих речень у мовознавстві. Методом *лінгвостилістичного аналізу* виявлено засоби відтворення питальності в художньому тексті; на основі методу *інтент-аналізу* встановлювався комунікативний намір мовця; методи *семантико-синтаксичного* та *лексико-семантичного аналізу* використано для з'ясування значення слів (повнозначних і службових частин мови), які беруть участь у творенні питальності. Прийомами *зіставного* методу встановювалося спільне й відмінне між аналізованими реченнями оригіналу й перекладу.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає у тому, що зроблено спробу здійснити порівняльний аналіз семантики і структури питальних речень в оригінальному польському та українському перекладеному дискурсі на основі роману Я. Вишневського «Samotność W Sieci».

Теоретичне значення роботи полягає в спробі на основі наявних праць узагальнити класифікації речень із питальною модальністю та виявити спільні й відмінні тенденції при формуванні таких конструкцій у польському й українському художньому дискурсі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання в подальшому дослідженні синтаксису польської мови, при викладанні сучасної польської мови, теорії і практики перекладу у закладах вищої освіти та при вивченні польської мови у закладах загальної середньої освіти, на факультативах.

Апробація результатів роботи. Окремі положення кваліфікаційної роботи заслуховувалися на:

– II Міжнародній науково-практичній конференції «Міжкультурні комунікації в галузі освіти» (Хмельницький, 2024 р.);

– IV Міжнародній науково-практичній студентсько-учнівській конференції «Мовні виміри світу» (Житомир, 2024 р.);

– Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Славістичні студії в сучасному філологічно-дидактичному просторі» (Хмельницький, 2024 р.)

– університетській звітно-науковій конференції викладачів та студентів Хмельницького національного університету (2024 р.).

та викладено у статтях, поданих до збірника наукових праць «Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика» (Хмельницький, 2024):

1) «Порівняльний аналіз питальних речень в українській та польській мовах» (Вип. 15);

2) «Засоби експресивності питальних синтаксем: польсько-українські мовні паралелі» (Вип. 16).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку джерел посилання.

1. РЕЧЕННЯ ЯК СИНТАКСИЧНА ОДИНИЦЯ

1.1. Класифікація речень в українській та польській мовах

Основною одиницею синтаксису, його провідним поняттям є речення як мінімальна комунікативна одиниця, яка відрізняється від слова і словосполучення саме тим, що передає конкретний зміст висловлювань, відображає їхню логічну структуру, виражає відносно закінчену думку, несе інформацію, обов'язково містить паузи, може ділитися на синтагми, будується за певною структурною моделлю. Тоді як слово і словосполучення здебільшого виконує номінативну функцію. У сучасній лінгвістиці існує низка визначень речення, що зумовлене виокремленням синтаксису як науки ще в період Стародавньої Греції.

Детально історію вивчення речення як синтаксичної одиниці, різні підходи щодо розуміння сутності поняття 'речення' з періоду Стародавньої Індії і до зародження порівняльно-історичного мовознавства запропонував у монографії А. Загнітко [див. 21, с. 104–106]. Отже, трактування багатьом термінам, пов'язаним із синтаксисом, крім мовознавців, свого часу намагалися дати і логіки, і філософи, і психологи, і навіть математики. Така велика кількість дефініцій підтверджує думку, що речення – це досить складна своєю структурою і багатоаспектна одиниця мови і мовлення, яку можна досліджувати з різних боків і в різних напрямках, що сьогодні активно впроваджується.

Щоб сформулювати дефініцію, треба врахувати низку факторів. І. Дуцяк зауважує: «З одного боку, аби виконувати пізнавальну функцію і функцію нормування, дефініції повинні відповідати сучасному стану розвитку знань у відповідній галузі (а отже, відповідати сучасному стану розвитку поняттєвого апарату, і, відповідно, термінології цієї галузі знань). З іншого боку, зміст дефініцій повинен бути зрозумілим нефахівцю з тих галузей знань чи діяльності, а для цього бажано не використовувати в дефініціях незрозумілі для споживача терміни» [19, с. 15]. Отже, зважаючи на те, що при

формулюванні поняття 'речення' орієнтувалися на різні ознаки, які не могли створити цілісну картину термінопозначення, не розкривали сутності поняття, не були самодостатніми, сьогодні можемо говорити, що існує близько тисячі (як зауважив М. Кочерган, див. [30, с. 314]) визначень речення.

Велика кількість визначень, як зазначав К. Шульжук, існує через різні підходи до трактування цієї синтаксичної одиниці. «Основними тенденціями, що засвідчують намагання дати визначення речення, є спроби: 1) визначити речення з допомогою нелінгвістичних понять (логічних, логіко-психологічних); 2) знайти власне лінгвістичні критерії кваліфікації речення» [57, с. 43].

Свого часу, вивчаючи структуру слов'янського речення, О. Мельничук трактував речення як знакову одиницю мовлення, яка формується із лексичних, фразеологічних, синтаксичних мовних знаків, має внутрішню цілісність і зовнішню автономність, є відносно закінченим відрізком мовлення [34, с. 43]. Тобто автор певною мірою поєднував мову і мовлення, проте, на нашу думку, не варто говорити, що речення це знак мовлення, бо знаками для тих чи інших понять є саме слова, які характеризуються однозначністю в певному контексті. Тоді як речення – це поєднання слів, які несуть різну інформацію, дозволяють по-різному інтерпретувати повідомлення.

У шкільних підручниках можна знайти визначення, що речення – це група слів або окреме слово, що виражає закінчену думку. До прикладу, порівняємо визначення у підручнику «Українська мова» для 8 класу за редакцією О. Авраменка, де «речення – це комунікативна одиниця, що складається з одного або кількох слів і виражає завершену думку» [1, с. 62]. Проте не всі речення можуть виражати закінчену думку, часто вони можуть лише передавати емоції (*Ой! Ай!*), можуть спонукати до чогось, заперечувати, запитувати про щось, що означене в іншому реченні і що можна зрозуміти лише з контексту (*Гай-гай! Та ну! Ось тобі на! Ні! Що?*).

Детально на цьому аспекті зосередився М. Кочерган, зауваживши, що «неприйнятним є й логічне визначення речення, згідно з яким речення – це вираження логічного судження. Кожне судження справді є реченням, але не кожне речення є судженням (*Гей! Ні. Як же так?*). Крім того, одне речення (складне) може виражати декілька суджень (*Страшно впасти у кайдани, Умирать в неволі, А ще гірше – спати, спати, І спати на волі.* – Т. Шевченко). Будова (склад і структура) речення і судження не збігаються. Якщо судження обов'язково складається з трьох членів (суб'єкта, зв'язки і предиката), то речення може складатися з одного, двох, трьох і більше членів. Некоректним є визначення речення й на основі формальних ознак, оскільки формальні ознаки є дуже різними в різних типах речень, тим більше, в різних мовах» [30, с. 314].

Так само вказівку на можливість речення виражати не тільки думки, а й емоції знаходимо і у визначенні А. Загнітка: «Реченням називається синтаксична одиниця, що побудована за усталеним мовним зразком, виражає відносно закінчену думку або певну емоцію і виступає основним засобом комунікації, пор.: *Весна повертає щороку втрачені надії. Кожен радий зустрічі зі своїми рідними місцями*» [20, с. 20]. Так автор імпліцитно вкладає у визначення відмінність речення і судження. За Словником української мови, **судження** – це «**1.** Думка про що-небудь, погляд на щось; виклад своїх думок, поглядів. **2.** лог. Думка, в якій стверджується або заперечується що-небудь відносно предметів і явищ» [45, т. 9, с. 824]. Отже, такі речення не є тотожними із судженнями.

Варто зазначити, що на можливість висловлювати з допомогою слів емоції, а не думки ще звертали увагу С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер, зазначаючи, що «так буває, коли хто крикне, н. пр.: *Ах!* То вже не речення. А так само, коли когось кличемо, н.пр. *Гей!*, або знаючи імя, по імени: *Василю!* Той, кого кличемо, мусить відгадувати, або з різних обставин догадувати ся, чи гадаємо ми: *Я маю на думці тебе, Василю!* Чи: *Слухай! Диви ся! Де ти? Я тут! Ходи сюди! Вставай! Говори! Мовчи! Що ти верзеи?* – чи що иньшого

тому подібного. Отсе все і багато дечого иньшого можна собі при оклику подумки, однак се виразно і докладно не сказано» [47, с. 104]. Тобто сучасні мовознавці повністю підтримали погляди, сформульовані їхніми попередниками.

Для розуміння природи й суті речення важливо визначити, з одного боку, його будову, структуру, а з іншого, – показати функціонування цієї структури в процесі спілкування, тому при вивченні й кваліфікації речення зважають на два аспекти: структурний і комунікативний (функціональний). Якщо говорити про структурний аспект, то його трактують як явище мови, тоді як комунікативний (функціональний) репрезентує процес мовлення. Ці фактори стали причиною розмежування цих двох підходів у процесі терміноутворення і формування поняттєвого апарату. «За структурним аспектом став закріплюватися термін речення, або синтаксема (є й інше розуміння синтаксеми, як словоформи, яка використовується як будівельний матеріал речення), а за комунікативним – висловлення. Згідно з цим розмежуванням, речення (синтаксема) – це модель побудови, інваріант, одиниця мови, або, іншими словами, одиниця емічного рівня, яка входить у таку парадигму: фонема, морфема, лексема, синтаксема, а висловлення – це конкретне поєднання структурної моделі та її лексичного наповнення, одиниця мовлення, що входить до іншого термінологічного ряду: звук, морф (аломорф), слово (лексема), висловлення» [30, с. 315].

Незважаючи на наявність поняття 'речення' в усіх мовах світу, форма речення специфічна: воно може складатися і з одного слова, і з багатьох слів, формуючи при цьому складну синтаксичну конструкцію з різними видами зв'язку, проте обов'язковими компонентами є велика літера на початку і крапка (або інший знак – знак оклику, знак питання, три крапки – які вказують на кінець конструкції) в кінці. Тому тут мовознавці й говорять про структурний аспект, «оскільки він повною мірою відображає закономірності синтаксичних зв'язків і лінійних стосунків між словами, тенденції формального вияву компонентів реченневої структури» [21, с. 106].

Отже, як уже зазначали, сьогодні існує велика кількість визначень для поняття 'речення'. Граматики XIX – поч. XX ст. містили лаконічні визначення, якщо порівняти їх із сучасними трактуваннями. Це зумовлено зародженням синтаксису як розділу граматики, точніше, його чіткому виокремленню, бо у працях попередніх років можна було знайти елементи синтаксису, але цей розділ не мав стрункого, а отже, й завершеного вигляду. До прикладу, М. Осадца писав, що речення, тобто «положенъе єсть мисль словами докладно виражена» [38, с. 206]. У граматиці С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера знаходимо таке: «Як говоримо, то звичайно робимо се з наміром, аби комусь другому висказати те, що гадаємо, т. зн. Свою гадку або думку. Слова, котрими висказуємо одну-єдину галку або думку, всі разом становлять одно реченє (гадку) н.пр.: *В нашій школі учать ся діти по руськи читати.* Реченє – се гадка (думка) виражена словами» [47, с. 104]. Як бачимо, автори розмежовують поняття 'думка' і 'гадка'. Хоча сьогодні словники частково ототожнюють ці поняття, зокрема, у таких аспектах: «**1.** Те, що з'явилося в результаті міркування, продукт мислення. // Припущення, передбачення. // Намір, замисел, задум. // Знання в якій-небудь галузі. **2.** Відображення об'єктивної дійсності в поняттях, судженнях, висновках; процес мислення. **3.** Те, чим заповнена свідомість» [45, т. 2, с. 435]. «Гадка. Те саме, що думка 1–3» [45, т. 2, с. 10]. Проте словник містить і інші дефініції щодо думки: «**4.** *тільки мн.* Система переконань, поглядів, уявлень. **5.** Українська і польська народна пісня (лірична або епічна), часто журливого характеру» [45, т. 2, с. 435]. Тому можна зробити висновок, що в сучасному мовленні лексема 'думка' таки набуває об'ємного характеру і вживається із ширшим значенням.

Сучасні дефініції більш розлогі, в них мовознавці намагалися вкласти максимальну інформацію, враховуючи різні ознаки речення. Пропонуємо окремі з них: «Речення – це граматична конструкція, що складається з одного або кількох слів певної мови, що становить окрему, відносно незалежну думку; становить собою лексичне, граматичне та інтонаційне ціле, що

виражає якусь думку у відношенні її до дійсності, що передається такими ознаками, як предикативність, категорії модальності, часу й особи» [41]. «Речення – мінімальна комунікативна одиниця, яка про щось повідомляє й розрахована на слухове або зорове (на письмі) сприйняття» [30, с. 314].

Проте в контексті теми нашого дослідження найбільш прийнятним вважаємо визначення І. Вихованця, вміщене в енциклопедії української мови: «Речення – основна синтаксична одиниця, що позначає ситуацію (або взаємопов'язані ситуації), вказує на відношення повідомлюваного до дійсності, характеризується неперервністю синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень, а також є відносно завершеною одиницею спілкування та вираження думки» [11, с. 548]. Автор тут взяв до уваги формально-синтаксичні, семантико-синтаксичні, комунікативні, мовні та мовленнєві показники. Оскільки автор зосередився на комунікативній ситуації та ставленні до повідомлюваного, то ці аспекти особливо простежуються в живому мовленні, тобто в розмовно-побутовому стилі, та в діалогічному мовленні художнього стилю. Найбільше процес комунікації між людьми проявляється у формі питання – відповіді, і саме типологія і функціонування питальних речень в художньому дискурсі є предметом нашого вивчення.

Також на комунікативній функції речення акцентує увагу І. Кононенко, яка зазначає, що «Речення – це багатофункціональна синтаксична одиниця, яка позначає одну або кілька ситуацій, вказує на співвідношення свого змісту з дійсністю, є відносно завершеною одиницею вираження думки; речення служить комунікативній меті» [28, с. 601].

Будь-яка дефініція формулюється на основі низки узагальнень. Тобто щоб запропонувати чітке визначення поняття або терміна, необхідно врахувати їхні ознаки. Це стосується усіх без винятку галузей. Тому при формулюванні визначення речення більшість мовознавців основною ознакою речення виділили предикативність, яка реалізується у тісному взаємозв'язку модальності та синтаксичного часу. Модальність вказує на стосунок

повідомлюваного до дійсності, тобто визначає, коли повідомлюване відбувається – в минулому, теперішньому чи майбутньому часі (реальна модальність) або ж воно можливе, бажане (ірреальна модальність). Звідси впливає нерозривність модальності із категорією часу, яка може виражатися певними формами, спеціальними частками. «Якщо реченням з реальною модальністю властива часова визначеність, чітко встановлений часовий план (теперішній, минулий, майбутній час), то реченням з ірреальною модальністю властива часова невизначеність, однак часовий план таких речень уточнюється в контексті» [57, с. 45].

Про модальність писав ще О. Мельничук, який виділив сім модальних значень – розповідності, бажальності, умовності, питальності, спонукальності, гіпотетичності, переповідності, які відрізняються між собою синтаксичним засобами. У контексті нашого дослідження процитуємо сутність питальної модальності, яка «полягає у вимозі підтвердження чи заперечення реальності основного змісту речення або ж уточнення його окремих компонентів. Модальне значення питальності виражається питальними словами (займенниками, прислівниками), питальними частками, питальною інтонацією, напр.: Де могили наших гербів, товаришів наших? (О.Довженко); Ви поезія, вірші? Чи тільки слова? (Л.Костенко); Де ти бродиш, моя доле? (С.Писаревський)» [34, с. 43; 57, с. 46].

Крім предикативності, реченню притаманні граматичні організованість, семантична та інтонаційна завершеність, що означає, що виражену думку необхідно оформити спеціальним граматичними засобами із дотриманням вимог побудови речення в певній мові, використавши при цьому відповідний пласт лексики. Водночас кожна синтаксична одиниця для повного розуміння має універсальну однаку усного мовлення – інтонацію, яка залежить як від тембру голосу, часу звучання мовлення, тривалості пауз, ритму, сили голосу й висоти основного тону, так і від мети висловлювання.

Своєрідне узагальнення щодо основних ознак речення, виокремивши максимальну кількість, зробив А. Загнітко, який виділив: «1) предикативність

(відношення змісту речення до об'єктивної дійсності); 2) відтворюваність (речення утворюється за усталеним зразком); 3) порядок слів (властивий усталений порядок слів); 4) інтонаційне оформлення; 5) членованість (речення членується на окремі компоненти, крім нечленованих); 6) смислова завершеність; 7) структурна організованість; 8) модальність та ін. [20, с. 20].

Речення розглядають у різних аспектах: формально-граматичному, семантико-синтаксичному, власне семантичному і комунікативному, що дозволяє «класифікувати речення: 1) за особливостями структури; 2) за специфікою семантики; 3) за прагматичними і комунікативними настановами» [20, с. 20].

За структурою традиційно виділяють прості і складні речення. Прості речення можуть бути двоскладними й односкладними, поширеними й непоширеними, повними й неповними, ускладненими й неускладненими. Складні речення можуть бути складносурядними, складнопідрядними, безсполучниковими, складними ускладненими із різними видами зв'язку. Проте сьогодні, за наявності різних підходів до природи речення, знаходимо й інші градації та розуміння сутності речення.

До прикладу, А. Загнітко виділяє власне речення і квазі-речення. «Власне речення містять певну інформацію, волевияв або спонукають співрозмовника до отримання відповідної інформації. Їм притаманна граматична основа, членованість, смислова завершеність та інші ознаки речення» [20, с. 20]. До власне речень він відносить розповідні, питальні, бажальні, спонукальні, переповідні, умовні, ймовірні (зауважимо, що більшість цих груп у шкільному курсі не вивчаються).

«Квазі-речення не містять інформації, в силу цього їм не притаманна суб'єктнопродикатна основа. До них належать: речення-звертання (вокативи); вигуківі речення, які виступають засобом вираження емоцій; речення-репліки, які репрезентовані в діалогах; а також близькі до них метакомунікативні (формулоподібні) речення, основним призначенням яких є налагодження або закінчення мовленнєвого контакту» [20, с. 20].

Якщо говорити про семантичні особливості речень, то семантику найбільш чітко можна визначити у складних реченнях, зокрема у складнопідрядних (місця, часу, мети, допусту тощо).

Синтаксисти зазначають, що прагматичний аспект вивчення речення спрямований на визначення закономірностей використання речення в мовленнєвих актах. Позаяк основне призначення речення – це комунікативне навантаження, то воно набуває емоційно-естетичного звучання й оформлення. Такий підхід до дефініції речення притаманний польському мовознавству різного часового проміжку. До прикладу, З. Клеменевич зауважував, що ця дефініція виходить із засади «*Nie przerywaj komuś w роłowie zdania!*» [72, с. 7], тобто речення можна трактувати як текст, який можна скоротити до максимуму і в процесі спілкування можна використовувати короткі конструкції, а часто навіть припинити розмову одним реченням. На межі ХХ–ХХІ ст. Р. Григорчикова при формулюванні визначення також на перше місце ставила комунікативність, вказуючи, що речення – це «найменший відрізок тексту з самостійною комунікативною функцією» [67, с. 13].

У полоністиці послідовно розмежовуються *zdanie* (речення), *wypowiedzenie* (термін запровадив З. Клеменевич; він означає «*zдания w szerokim sensie*»), *oznajmienie* (ознайомлення), *zawiadomienie* (повідомлення), що дозволяє вивчати речення в різних аспектах. Зокрема, Р. Григорчикова виділяє: 1) *konstrukcie zawierające VF* (w sensie węższym): *Jaś śpi*; 2) *konstrukcie bez VF*: *oznajmienia*, що у свою чергу поділяються на: а) *samostujnie*: *Pozar! Wody! Ojcec w domu?*; б) *kontekstowe*: *On! Bez!*; 3) *wyrażenia językowo powiązane z obiektem*: *zawiadomienia* (*napis na słoiku*): *Dżem wiśniowy* [67, с. 14–15]. Очевидно, тлумачення речення постає основою для його розгляду, а діапазон функціонально-комунікативних призначень зумовлює розмаїття класифікаційних основ. Часто у визначення речення-висловлення намагалися вкласти всеохопність його функцій [21, с. 107]. Так, З. Клеменевич наголошував, що «Висловлення (*wypowiedzenie*) є виразом

або об'єднанням виразів, граматично організованим (gramatycznie zestrojonym) й інтонаційно оформленим (prozodyczne odgraniczonym), який у певній життєвій ситуації становить найменший самодостатній відрізок розуміння, який ... подає інформацію про певний процес у його цілості або про його частину; центром інформації є особова форма дієслова в реченні або якийсь інший складник...» [72, с. 6].

В інших польських джерелах *речення* (zdanie (łac. sententia)) – це висловлювання, що використовується для повідомлення якогось змісту і підлягає формальним обмеженням. Речення будується на основі сурядних і підрядних зв'язків. Щоб висловлювання було реченням, воно має містити присудок. Аналогічно науковці розмежовують поняття речення і судження, зауважуючи, що не кожне речення є судженням, ілюструючи це такими прикладами: *Hej, skarbie!; Tylko spokojnie.; Co?; Dobranoc!* [87].

Таким чином, сьогодні відсутня єдина усталена дефініція для речення, позаяк речення як системно-цілісна величина постійно зазнає видозмін, зумовлених появою нових чинників як в розумінні тих чи інших понять (полісемія, омонімія), так і в появі низки лексем для нових понять (неологізми). Речення при короткій структурі можуть ставати більш змістовними, охоплювати низку інших сенсів (економія мовних зусиль; зміна елементів національно-мовної картини світу). Водночас речення може розгортатися «у мікротекстову і макротекстову структуру з послідовним виокремленням відповідної ієрархії смислів, вираження цілої гами тих чи інших інтенцій тощо» [22, с. 270].

Зважаючи на те, що більшість мовознавців комунікативному аспекту надають вагомого значення, один із аспектів класифікації речень базується саме на ньому, і тому поряд з іншими складниками завжди визначають типологію речень за метою висловлювання. Як зазначає С. Шевель, питання класифікації речень за метою висловлювання почало цікавити граматистів ще на початку ХІХ ст. (на жаль, у попередніх століттях синтаксису як розділу граматики майже не приділяли уваги), бо в давніх слов'янських граматиках

деталізований опис синтаксичного ладу мови відсутній). У працях «поділ речень за способом повідомлення думки проводився за різними ознаками: деякі мовознавці спиралися у своїх класифікаціях на з'ясування взаємин чи намірів мовців щодо вживання різних речень, поширеними були й розвідки, у яких увага дослідників зосереджувалася на описі граматичних та інтонаційно-пунктуаційних засобів оформлення реченнєвого змісту» [56, с. 43]. Дослідник детально аналізує праці славістів ХІХ ст. саме з погляду формування термінів та їхніх дефініцій, зауваживши, до прикладу, що І. Вагилевич виділяв *розповідні* або *ствердні*, *питальні*, *наказові* та *уявні* речення. Останні обов'язково повинні мати частку *би* [56, с. 44]. В інших граматиках цього періоду, незважаючи на велику кількість синтаксичної термінології, якою послуговуються і сьогодні, відсутня типологія речень за способом висловлювання. Про них можна говорити, виходячи із аналізу часових і способових форм дієслів, які використовуються як присудки у реченнях.

Реченням за метою висловлювання приділили достатньо уваги вже згадані нами вище С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер, які в «Граматиці...» запропонували градацію на 4 групи:

«1. Найчастіше висказуємо комусь щось таке, що вважаємо за правду, бо ми розпізнали се своїми зміслами, своїм розумом або довідали ся від сторонньої особи, або що хочемо представити за правду, н. пр.: *Бог сотворив світ. Тата нема дома.* Таке реченє називає ся **твѣрдженє**.

2. Часто хочемо, аби особа, що до неї говоримо, нам щось сказала; тоді питаємо ся так, аби тота особа пізнала, що саме від неї хочемо довідати ся, н. пр.: *Чи тато дома? Що чувати нового?* Таке речення називає ся **пїтанє**.

3. Деколи хочемо, аби особа, що до неї говоримо, щось таке зробила, що ще не діє ся, а залежить лише від ролі сеї особи, н. пр.: *Читай! Тихо!* Таке реченє називає ся **приказ**.

4. Наконєць можна чогось бажати, не вимагаючи заразом від особи, що до неї говоримо, або від иньшої якоїнебудь особи, аби вона се зробила, бо

може вона і не в силі сего зробити, або може сего від неї вимагати годі, н. пр.: *Най жиє наш Цісар! Най вам Бог прощає!* Таке реченє називає ся ба́жанє» [47, с. 104–105].

Сьогодні існує велика кількість статей, монографій, посібників, підручників, де усталилася ця базова для всіх градація речень за способом повідомлення думки на узвичасні типи – розповідні, питальні і спонукальні (Б. Кулик, А. Медушевський). Все частіше починають також виділяти четвертий тип – опитативні речення (І. Вихованець, А. Загнітко, М. Каранська, В. Кононенко, К. Шульжук). Також науковці чітко встановили критерії цих класифікаційних різновидів. До прикладу, К. Шульжук пропонує визначення і, за наявності, типологію кожного підтипу.

«Розповідні речення – речення, які містять повідомлення і опис певних явищ і фантів дійсності».

«Питальні речення – речення, що містять запитання, яке вимагає відповіді від співрозмовника».

«Спонукальні речення – речення, що виражають волевиявлення: наказ, заклик, прохання, вимогу, побажання тощо».

«Бажальні (оптативні) речення – речення, що виражають модальність бажальності» [57, с. 61–62].

Такий само поділ речень за типом висловлювання існує і в польській мові, де речення поділяються на *oznajmujące* (*Jan niedawno sprzedał samochód.*), *pytające* (*Kiedy spotkałeś ją po raz pierwszy?*), *rozkazujące* (*Nie dotykaj moich rzeczy!*). Кожне з яких має відповідну пунктуацію.

Питання можна розуміти як мовний вираз, який є проханням на отримання інформації або ж як саме прохання. Мета запитання – отримати відповідь, хоча є запитання, на які не потрібно відповідати (наприклад, риторичні – *pytania retoryczne*).

У більшості мов формулювання питання пов'язана зі специфічною інтонацією в кінці речення, яка виражається шляхом додавання знака

питання в кінці речення або на початку та в кінці (наприклад, в іспанській мові). У японській мові в кінці питання вживається частка *ka*.

Типи питань у польській граматиці можуть бути різні, залежно від того, на чому акцентується увага. Зокрема, виділяють такі критерії:

- за типом відповіді виділяють *відкриті* (*otwarte*) і *закриті* (*zamknięte*);
- відповідно до потреби відповісти: *риторичні* (*retoryczne*), тобто питання, на які не потрібно відповідати; *питання-прохання* або *питання-наказ* (*forma pytając prośby lub rozkazu*). Наприклад, речення *Czy możesz podać mi masło?* Швидше прохання чи навіть прихований наказ, на який не потрібно відповідати, але воно містить спонукання до дії;

- щодо логіки: *хитре питання* (*podchwytliwe pytanie*), тобто питання, на яке неможливо дати однозначну відповідь або ж відповідь не відповідає реальності. До прикладу, однослівної відповіді *так / ні* на питання *Czy nadal bijesz swoją żonę?* не може бути, якщо людина хоче взагалі заперечити факт [87].

У контексті нашої роботи зацентруємося на градації питальних речень, первинна функція яких полягає в тому, що вони спонукають до відповіді іншого (інших) мовця або ж кількох мовців: *Що завтра робимо? Куди йти далі?*

Засобами вираження питання є питальна інтонація (універсальний засіб, властивий усім питальним реченням, що характеризується підвищенням тону на слові, з яким пов'язується питання), питальні займенникові слова (хто?, що?, який?, котрий?, чий?: *Хто вам дозволив вийти?*), питальні частки (*чи, хіба, невже, що за: Чи бачили ви море?*), порядок слів, за яким слово, що виражає питання, переноситься на початок речення (*Виконаєш вчорашнє розпорядження?*).

Питальні речення, з огляду на тип питання і характер передбачуваної відповіді, К. Шульжук поділяє на:

«загальнопитальні – речення, що передбачають ствердну чи заперечну відповідь (*Так; Ні*) і

частковопитальні – речення, орієнтовані на отримання часткової інформації. Ці речення називають **власне питальними**; у них мовець спонукає до відповіді на поставлене запитання, напр.: *Хто ж це біля столу з друзями сидить серед книжок?* (В. Швець); *Чом у тебе очі сині?* (Б. Олійник); *Ой ти ж роде мій, роде родоньку? Чом бурян пішов по городоньку?* (Л. Костенко); *Корівонько, що їла, що пила?* (Л. Костенко); *Марфо, дівчинко, що з тобою?* (Л. Костенко).

Невласне питальні конструкції за значенням близькі до розповідних і спонукальних речень, виражають риторичне ствердження чи заперечення, або ввічливе спонукання, не вимагають відповіді на поставлене запитання, напр.: *Чи є краці між квітками та над весняні?* *Чи є краці в життю літа та над молодії?* (Леся Українка)» [57, с. 61–62]

Описуючи типи речень за модальністю та пропонуючи функціональну класифікацію речень, А. Загнітко зазначає, що при «розрізненні речень за модальністю суттєвим виступає розмежування внутрішньо- і зовнішньосинтаксичної структури речення. Внутрішньосинтаксична структура речення співвіднесена з типом структурної схеми і підпорядкована системно-мовним вимірам граматичного ладу, зовнішньосинтаксична структура в українській мові формується переважно двома синтаксичними категоріями – модальності та часу». Якщо ж зосередитися на власне модальності, то тут науковець виділяє такі значення, як 1) розповідність, 2) питальність, 3) спонукальність, 4) бажальність (оптативність), 5) умовність, 6) ймовірність, 7) переповідність [20, с. 21].

У контексті нашого дослідження зацентруємо увагу саме на категорії питальності, яка вимагає підтвердити чи заперечити відповідність загального змісту речення зображуваній або відображуваній ним ділянці дійсності чи з'ясувати якийсь суттєвий момент відповідної ділянки дійсності.

А. Загнітко серед питальних речень виокремлює:

1) **власне-питальні** – це речення, в яких мовець спонукає адресата відповісти на запитання: *Хто ви, звідки і як зовесь?* (Б.Олійник). *Чом у*

тебе очі сині? (Б.Олійник). *Куди ідеш, куди від'їжджаєш, сизокрилий орле?* (Нар.тв.). *Хто зрозуміє нашу ностальгію?* (Л.Костенко);

2) **питально-стверджувальні** – це речення, що містять і питання, і відповідь на нього: *Я вранці голос горлиці люблю?!* (Л.Костенко). *Може, я й справді мудрішати став?* (Б.Олійник);

3) **питально-заперечні** – речення, в яких по суті заперечується висловлене в самому питанні: *Хіба можна так недбало ставитися до своїх обов'язків?* (П.Загребельний);

4) **питально-риторичні** – речення, на висловлене питання яких не вимагається відповіді: *Як тебе не любити, Києве мій?* (Д.Луценко). *Що може бути сумніше за погибель народу?* (О.Довженко). *Хіба воскресне з попелу любов?* (І.Гнатюк). *Хто з вас може перелічити обов'язки матері?* (О.Гончар);

5) **питально-спонукальні** – речення, у яких простежується спонукування співрозмовника до певної дії: *А може далі зі мною поїдеш?* (С.Лукач). *А може, й далі працюватимем удвох?* (В.Самійленко).

Окремо стоять речення, в яких виражаються ті чи інші емоції – **емоційно-питальні**: *Чи десь зустріну, чи десь побачу я долю свою?!* (Г.Чупринка) [20, с. 21]. Саме цю класифікацію ми будемо брати за основу у процесі аналізу питальних речень в польському художньому дискурсі.

Значну увагу спільному й відмінному в польській та українській мовах приділила І. Кононенко. Зокрема, розглядаючи речення за метою висловлювання, вказує, що в обох мовах виділяють розповідні, питальні і спонукальні. Традиційно, основним засобом питальності є інтонація, питальні займенникові слова, частки і своєрідний порядок слів. Для ілюстрації мовознавиця пропонує приклади речень, які в польській мові починаються однаковим словом – питальною часткою *czy*, тоді як в українській перекладають по-різному:

«Czy mówią pan po polsku? // Ви розмовляєте польською?

Czy ktoś mnie szukał? // Мене не шукали?

Czy nie mówiłem? // Хіба я не казав?

Czy pada deszcz? // Чи йде дощ?

Czyś skończył pisać? // Чи він закінчив писати?

Czyż nie masz mi nic do powiedzenia? // Чи ти не хочеш мені щось розказати?» [28, с. 604].

Таким чином, речення – це основна одиниця спілкування, яка граматично й інтонаційно оформлена за законами певної мови, формує і виражає окрему, відносно закінчену думку і відношення змісту цієї думки до дійсності. Воно може складатися з одного, кількох або багатьох слів, пов'язаних між собою різними типами синтаксичного зв'язку, відповідно утворювати прості і складні конструкції. Враховуючи основні ознаки речення, їх можна класифікувати за різними критеріями, зокрема за комунікативним аспектом у слов'янських мовах виділяють розповідні, питальні, спонукальні, кожне з яких вирізняється своїми особливостями в оформленні,

1.2. Питальні речення в сучасному мовознавстві

Проблема питальності в мовленні постійно привертає увагу науковців. Тут варто згадати праці таких мовознавців-україністів, як Л. Андрусь, І. Борисюк, Л. Калитюк, Г. Олійник, А. Романченко, А. Сітко, Л. Чайка та ін. У польському мовознавці питальні речення досліджували К. Айдукевич (K. Ajdukiewicz), А. Богуславський (A. Bogusławski), М. Данилевичова (M. Danielewiczowa), Дж. Кочержинська (J. Kościerzyńska), Т. Кубінський (T. Kubiński), Я. Хояк (J. Chojak) та ін.

Найчастіше питальні речення оформлюються за допомогою часток. І саме цій службовій частині мови присвячено статтю Л. Бутко, де розглянуто і детально проаналізовано нарізнооформлені частки у творах Т. Г. Шевченка» [7]. Описуючи функціонування часток у поезії, авторка також зосередилася і

на питальних частках, яких досить багато як у живому мовленні, так і в ідіостилі Т. Шевченка. Оскільки питання у реченні можна виразити навіть лише з допомогою інтонації, то частки є допоміжним засобом, який досить часто супроводжує наше мовлення. Здебільшого питальні речення використовують для того, щоб підтвердити чи заперечити ту чи іншу інформацію, а частки створюють додаткові умови для кращого розуміння або ж підштовхують адресанта до швидшого реагування, дають підказку щодо очікуваної відповіді. До прикладу, у творах Шевченка найбільш продуктивними є питальні частки, серед яких переважають нарізнооформлені, саме такі, які побутують у живому мовленні українців : *чи, чи що, чи не, чи ж то, та чи то ж, хіба ж, а що як, чого ж, чом не* [7, с. 98–99]. У нашій роботі ми спробуємо порівняти продуктивність часток в ідіостилях різних митців.

У статті О. Гурко, присвяченій питальним реченням крізь призму ствердження, яке часто може проявлятися у живому мовленні, виокремлено їхні структурно-семантичні різновиди і проаналізовано функції, які ці речення виконують. Підтверджено думку, що важливу роль у формуванні стверджувального значення в питально-уточнювальних реченнях відіграє інтонація, яка тісно переплітається зі значенням висловлення, тобто семантикою контексту, і особливістю ситуації, в якій створюється відповідний діалог. Дослідження проведено на основі художніх текстів ХІХ–ХХ ст. Як зауважує автор, «питально-уточнювальні речення констатують який-небудь факт, спонукають до дії, виражають упевненість мовця в повідомлюваному» [15, с. 125]. Ствердження тут найчастіше передається модальними словами і частками або ж воно простежується безпосередньо у змісті речення (н-д, *Ти справді знаєш по-турецьки?* – подивувався він; *А чи не почитати книжку?*; *Ти схвалюєш подібні намагання?* *В тебе ж доповідь написана?*). У реченнях такого зразка, зауважимо, що вони постійно присутні в нашому мовленні, тому й за об'єкт вивчення науковці обирають різні художні тексти, мовець завжди імпліцитно висловлює впевненість у

тому, що співрозмовник все зробив, знає або виконає, тобто певною мірою налаштовує слухача на виконання дії, якщо чогось ще не зроблено.

Водночас О. Гурко виокремила модальні слова, які передають підсилене ствердження, коли мовець таки впевнений, що те, про що він запитує, реальне, вже виконане або в процесі виконання (звичайно, безумовно, правда, еге ж), і послаблене твердження, коли виконання можливе, але не таке ймовірне (може, мабуть, певне, здається) [15, с. 125]. У нашому дослідженні теж плануємо звернути увагу на таку форму побудови питальних конструкцій і їхню семантику.

На основі епістолярію і поетичного доробку В. Стуса питальні конструкції досліджувала І. Домрачева, яка схарактеризувала відкриті і закриті питання, виявила допоміжні чинники актуалізації питально-риторичних речень і виокремила типові для ідіостилю Стуса питальні конструкції, як наприклад, подвійні закриті питання [18, с. 73]. Дослідниця зробила висновок, що питальні конструкції у Стуса дуже чітко передають його світогляд і світосприйняття.

З погляду комунікативної лінгвістики аналізує проблему питальності С. Шабат-Савка, яка розкриває сутність поняття «комунікативної інтенції як лінгвістичної синтаксично зорієнтованої категорії» [54, с. 104] і пропонує змінити традиційний підхід до вивчення речень за метою висловлювання, актуальним членуванням, комунікативними типами і звернути увагу на мовця, його потреби, бажання і способи репрезентації цих потреб у відповідних мовленнєвих ситуаціях. На думку авторки, «інтенційний потенціал мовця з огляду на комунікативну ситуацію, умови перебігу інтеракції, синтаксичні засоби реалізації може бути репрезентований такими типами інтенцій: інтенціями комунікативно-модального вияву; інтенціями суб'єктивно-авторського вияву; інтенціями емотивно-аксіологічного вияву; інтенціями метакомунікативного вияву» [54, с. 108]. Детально ці аспекти в контексті нашого дослідження ми схарактеризували у наступному параграфі.

О. Межов вивчав зосередився на семантико-синтаксичній та формально-граматичній організації питальних речень на матеріалі творів української літератури ХХ ст. Основний акцент було зроблено на взаємозв'язок формального та семантико-синтаксичного аспекту, коли питальні речення розглядалися крізь призму характеру інформації, яку прагне отримати мовець. «Мовленнєва ситуація, позамовна дійсність, когнітивні процеси в свідомості мовця, його комунікативний намір, а також валентний потенціал базового предиката зумовлюють відповідно синтаксему й формальну структуру питального речення, семантичні, морфологічні та позиційні варіанти питального маркера» [33, с. 70].

Науковець проілюстрував свої дослідження великою кількістю прикладів, у яких детально розглядає питальні займенники та інші засоби, які використовували письменники для з'ясування суб'єкта чи об'єкта дії, стану, кількісної ознаки, процесу, адресата дії або стану, для визначення місця, напрямку руху, часу, причини, мети тощо. Його принцип аналізу займенникових слів при формуванні питальних речень ми також візьмемо до уваги.

Детально схарактеризувала модально-прагматичні параметри питальної частки **чи** С. Педченко, дійшовши до висновку, що «частка **чи**, репрезентуючи комунікативну категорію питальності, маркує семантичний план речення різними за природою об'єктивно- та суб'єктивно-модальними відтінками субкатегорійних модальних значень. Ця партикула, виконуючи роль одного з оформлювачів невластиво-питальних речень, почасти прагматично орієнтована на реалізацію диференційних для неї модальних сем ствердження, заперечення, волітливості тощо» [39, с. 62]. Для дослідження С. Педченко обрала українські художні твори ХІХ–ХХ ст., проаналізувала варіації частки **чи**, яка може поєднуватися з іншими частками, зокрема з *не*, і виконувати різні функції – твердження і заперечення, ввічливого прохання, яке виражається через запитання. Також зосередилася

на омонімічності слова чи, яке поряд із часткою може виконувати функцію розділового сполучника.

Питальні речення на приклад мовлення персонажів сучасних німецьких фільмів досліджувала Р. Оробінська, яка зауважила, що саме питальні речення допомагають вербалізувати мовленнєву реакцію співрозмовника на почуте або ж спонукати його до певних дій. Питальні речення в німецькій мові, як зазначає Р. Оробінська, поділяються на загальні, спеціальні та альтернативні питання, і саме спеціальні й стали об'єктом дослідження. Спеціальні речення вона трактує як «вербальний засіб встановлення факту, сутність якого невідома для комуніканта. Основою таких речень є питальний елемент (W-Wort), що визначає напрям питальної інформації, а також головні члени, які формують предикативне ядро мовної одиниці [37, с. 107].

Статтю присвячено описові комунікативних функцій спеціальних питальних речень у мовленні персонажів сучасних художніх фільмів. Спеціальні питання розглядаються як засіб реалізації інтеррогативного висловлювання, яке виконує роль основного засобу стимулювання розмови в діалозі, а його комунікативні функції значною мірою залежать саме від лексико-синтаксичного вираження питальних речень.

В сучасному мовознавстві все частіше фіксуємо наукові доробки, виконані на основі мінімум двох мов. Здебільшого автори беруть до уваги германські та романські мови. Зрозуміло, що на перше місце виступають дослідження, присвячені вивченню функціонування тих чи інших мовних одиниць в англійській мові або ж з'ясуванню перекладацьких трансформацій на прикладі англійської та української мов.

Значну увагу питанню питальним реченням приділили С. Гедз і Т. Бондарчук. До прикладу, одна зі статей присвячена вивченню проблеми використання питальних речень в умовах конфліктної взаємодії співрозмовників англійською та німецькою мовами. Зокрема, проаналізовано напрями мовленнєвого впливу на адресанта шляхом інтеррогативних конструкцій, коли між людьми виникають конфліктні ситуації. Як зазначає

науковиця, «щоб досягти виконання бажаної для себе дії або ж, навпаки, перешкодити виконанню небажаної дії, адресант може застосовувати метод впливу на емоційний стан адресата через використання питальних речень» [14, с. 138].

Ще одну розвідку у сфері питальності на основі німецькомовного матеріалу написала Л. Безугла, яка проаналізувала риторичні питання, тобто ті, що не вимагають відповіді. Зокрема, у статті зазначено, що в діалогах такі конструкції реалізують приховані (імпліцитні) мовленнєві акти: «конвенціоналізовані (індиректні) мовленнєві акти асертивного, директивного, комісивного та експресивного типів, та імплікативні (поліімплікативні мовленнєві акти з іронічним переосмислення і без нього)» [4, с. 77]. Оскільки відповідь на риторичні питання закладені в самому реченні, то адресант не розраховує на відповідь, якщо ж відповідь з'являється, то вона засвідчує повну згоду зі змістом чи твердженням, вираженим риторичним питанням. Чим ще раз підтверджується постулат, що риторичні питання не вимагають відповіді.

Сьогодні постійно росте інтерес до питань комунікативної лінгвістики, зокрема й до аналізу структури речень із погляду різних мовленнєвих ситуацій. Дослідження С. Гедз і Т. Бондарчук засвідчило, що «речення, будучи питальними за своєю будовою, можуть використовуватися не лише в первинній функції запиту певної інформації, а й для впливу на співрозмовника з метою примусити його виконати бенефактивну для себе дію» [14, с. 138]. До прикладу, за допомогою питальних конструкцій можна виражати погрозу, бажаність якоїсь дії, можна запропонувати послуги, які не можуть задовольняти співрозмовника, на якого звернені такі формули. Під час конфлікту мовець із допомогою питальних речень може висловлювати докір, негативно оцінити певний вчинок опонента, застерегти опонента від повторення чогось. Крім того, в нашому мовленні завжди наявні емоційно забарвленні мовні одиниці (демінутиви, порівняння, вигуки, фразеологізми, лайливі слова, вульгаризми та ін.), за допомогою яких можна передати

емоційний стан мовців, їхнє ставлення до оточення, сприяти або заважати вирішенню якихось питань. Тому варто звернути увагу і на емоційно забарвлені питальні речення, які здебільшого передують висловлюванням зі значенням вказівки, наказу, настанови, розпорядження тощо і створюють додаткове напруження в спілкуванні. Автори всі свої тези підтвердила вдалими англійськими і німецькими прикладами із художньої літератури.

Наступне дослідження С. Гедз також присвячене питальним реченням, які, як зауважує авторка, є найбільш досліджуваним типом речення в англійському мовознавстві, причиною чого є не тільки домінування таких конструкцій у процесі спілкування, але й великі прагматичні можливості, «які відкриває інтерогативність користувачам мови завдяки широкому діапазону комунікативної семантики питальних речень різних типів» [13, с. 30]. Актуальним є зауваження дослідниці, що у вітчизняному синтаксисі, особливо в тому, який вивчається в різних освітніх закладах, основну увагу зосереджено на формальних показниках питальності без врахування комунікативної мети. Тому наукова спільнота не тільки намагається звернути увагу на формально-структурний і семантичний аспекти, а також аналізувати речення, зокрема й питальні, на функціонально-семантичному та прагмалінгвістичному рівнях.

У статті авторка розглядає питальні речення змішаного типу, які називає унікальними, бо «в цьому разі спеціальне питання функціонує в питальному реченні іншого типу – загальному. Необхідність роз'яснення певного компонента в таких питаннях проявляється експліцитно та імпліцитно» [13, с. 29]. Експліцитність (*експліцитний* – «очевидний, недвозначно виражений» [45, с. 255], чіткий, розгорнутий, доступний для сприйняття й усвідомлення) виражається прямим питанням, а імпліцитність (*імпліцитний* – «який домислюється, невиражений» [45, с. 299] здійснюється шляхом використання в питальних реченнях «дейктичних слів, неозначених займенників, які вказують на наявність у знаннях мовця прогалини, яку необхідно заповнити відповідною інформацією» [13, с. 29]. На великій

кількості англійських прикладів С. Гедз проаналізувала спеціально питальне значення питальних речень змішаного типу і сформулювала досить ґрунтовні висновки, які можна використовувати з порівняльною метою при вивченні функціонування відповідних конструкцій в інших мовах.

Комунікативні функції питальних речень із прямим порядком слів у сучасній англійській мові досліджував Г. Борухович, зазначаючи, що традиційним є поділ таких конструкцій на загальнопитальні і частковопитальні. Проте автор дотримується думки, що термін «загальне питання» не відповідає сутності дефініції, тому «для позначення структурних типів питальних речень більш вдалим терміном слід вважати «займенникове питання» та «незайменникове питання. ... Традиційною формою побудови незайменникових питальних речень є зворотний порядок слів та висхідна мелодія» [5, с. 8]. Далі автор аналізує незайменникові питальні речення англійської мови, які мають прямий порядок слів, проте про них чомусь у підручниках з англійської мови не згадується, бо панувала думка, що інверсійний порядок слів однозначно впливає на семантику питальності, а от при прямому порядку на питальність вказує інтонація.

У контексті нашого дослідження звертаємо увагу на класифікацію речень, які використав науковець у статті і якою можна послуговуватися при написанні розвідок подібної тематики [5, с. 10–12]. Так, зокрема, першу групу становлять «*суто інформативні питання*», тобто коли співрозмовник запитує про щось, не знаючи відповіді наперед, тобто він справді хоче дізнатися нове для себе. Такими найчастіше і інверсовані речення.

Друга група – «*презумптивні питання*», ставлячи які співрозмовник передбачає відповідь. Тут виділють імпліцитно-презумптивні, прихований, може з'ясуватися у процесі мисленнєво-мовленнєвої чи іншої діяльності через різні зв'язки з іншими об'єктами) та експліцитно-презумптивні. Тут можна виокремити речення із середнім або високим ступенем упевненості у відповіді.

«*Апелятивні питання*» виражають спонукання, прохання у формі питання та є проміжною ланкою між питальними і спонукальними реченнями [5, с. 11]. У такому випадку можна вважати такі конструкції прихованим питанням, наприклад, «А чи не хочеш зачинити вікно?», де одночасно бачимо і питання, і вказівку, яку таки бажано виконати.

«*Емоційні питання-констатації*» – це так звані риторично питальні речення, які не вимагають відповіді і переважно використовуються в ораторському та публіцистичному стилях. За таким алгоритмом можна класифікувати питальні конструкції, виокремлені з будь-якого дискурсу [5, с. 12].

Англомовний політичний дискурс і природа питальних речень у ньому проаналізовано у розвідці Ю. Кучер, де на основі питальних речень-висловлювань у межах дискурсу політичних новин телевізійного каналу BBC World виділено такі групи: «1) спеціальне запитання; 2) альтернативне запитання; 3) інвертоване загальне стверджувальне запитання; 4) інвертоване загальне заперечне запитання; 5) неінвертоване загальне запитання; б) розділове запитання» [31, с. 49], запропоновано відповідний ілюстративний матеріал і кількісні підрахунки щодо продуктивності кожного з типів питань. Актуальність цієї теми зумовлена тим, що саме у сфері публіцистики, зокрема трансляції політичних новин, лише правильно поставлене питання може гарантувати або майже гарантувати відповідь.

На дослідженнях історії вивчення питальних речень у мовознавстві зосередила увагу Л. Андрусь. До уваги автор взяла французьких мовознавців і їхнє трактування питальності крізь призму теорії мовленнєвих актів, закладеної Дж. Остіном. «Мовленнєвий акт становить собою цілеспрямовану мовленнєву дію, що здійснюється відповідно до принципів та правил мовленнєвої поведінки, усталених у певному суспільстві, одиницю нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в рамках прагматичної ситуації» [3]. Як зауважує Л. Андрусь, питання ставлять для того, щоб отримати конкретну інформацію щодо певного предмета, події,

явища тощо. Водночас питання дозволяє співрозмовникові висловлювати певні коментарі, ставить його у ситуацію опозиції «питання – відповідь», тобто виникає потреба відповісти, водночас може бути право вибору між можливими відповідями або ж і взагалі не давати відповіді [3]. Тобто виходячи з цього, у мовознавці і формували різні підходи до класифікації питальних конструкцій.

Так, Д. Буянов запропонував окремі тези щодо функціонування інтерогативних конструкцій в українській та польській мовах [8, с. 15–16]. Актуальність його теми зумовлена тим, що сучасна лінгвістика прагне до комплексного аналізу перекладу художніх текстів, розглядаючи його з різних аспектів; специфіка передачі загальних питальних конструкцій з англійської мови українською в контексті художньої літератури залишається недостатньо вивченою; сучасні стандарти перекладу вимагають не лише точної передачі змісту оригінального тексту, а й збереження його прагматичних особливостей. Ці чинники підкреслюють необхідність глибшого дослідження методів перекладу, які б враховували як семантичні, так і прагматичні аспекти тексту, особливо коли йдеться про відтворення специфічних синтаксичних структур.

Питальні речення у проповідях польського проповідника Томаша Млодзяновського стали об'єктом вивчення О. Зелінської, яка дійшла до висновку, що такі конструкції є засобом впливу на адресатів. «Питальні речення в монологічному мовленні проповідника виконують вторинні функції, спрямовані не на отримання, а на передачу інформації. Незважаючи на те, що формально вони є запитаннями, комунікативною метою їх є не запит інформації та спонукання адресата до відповіді, а залучення його уваги до інформації, яку передає мовець» [24, с. 33].

Коли автор використовує форму діалогу «запитання-відповідь», він робить своє мовлення більш живим та інтерактивним. Такий підхід допомагає встановити зв'язок зі слухачами та залучити їх до активного осмислення теми. У проповідях цей прийом особливо ефективний, оскільки

створює враження справжньої розмови між двома людьми та спільного пошуку істини. Використання питальних конструкцій – це дієвий спосіб утримувати увагу аудиторії та спонукати її до роздумів.

Спілкування у формі діалогу, особливо з використанням питань, є найбільш природним способом людської комунікації. Така форма мовлення виникла історично першою і досі залишається основним способом взаємодії між людьми в усіх сферах життя – від побутового до професійного спілкування. Це універсальний засіб обміну думками, який функціонує в усіх сферах соціальних відносин.

Питальні конструкції мають різну будову, оскільки формування питальної модальності може відбуватися як із допомогою інтонації, так завдяки різноманітним лексичним засобам.

Про функції прислівників способу дії у питальних (інтеррогативних) реченнях у польському мовознавстві написала Дж. Кочержинська (Joanna Kościerzyńska). Як зазначає дослідниця, аналіз значення питань у взаємозв'язку із тема-рематичною структурою надзвичайно зручний, оскільки не залежить від зовнішніх моментів, таких як контекст питання, знання стосунків між співрозмовниками, іллокутивного спрямування мовленнєвого акту тощо. Завдяки формулі, що пояснює значення питання: «Відправник хоче змусити зіткнутися з правдивими реченнями про ...» або простіше: «Відправник хоче отримати правдиве речення про ...», відношення питання-спонукання можна розглядати в суто гіпотетичному просторі, незалежно від мовленнєвих актів, які його актуалізують [73, с. 116]. Особливу увагу Дж. Кочержинська приділила конструкціям із питальним прислівником *jak*, чітко окресливши, що відповіді на такі речення питальної модальності завжди можуть бути різними, неочікуваними, виражатися як одним словом, так і розгорнутим реченням, а то й складним синтаксичним цілим. Що завжди є очевидним у таких конструкціях, то це необхідність відповідного контексту, тобто передбачити відповідь без знання ситуації майже неможливо. «Поява в реченні прислівників на позначення якості

способу виконання / здійснення чогось передбачає епістемічний контекст, що ґрунтується на суб'єктивному судженні суб'єкта, оскільки його твердження стосується стану речей, який не підлягає протиставленню дійсності у звичний спосіб» [73, с. 120]. Таким чином дослідниця наголошує, що при аналізі різноманітних одиниць треба враховувати антиномію мови і системи, коли є певні одиниці, які повинні були б трактуватися однозначно, за аналогією, а є ще й мовленнєві ситуації, які змінюють такий підхід.

2. КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПИТАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ

2.1. Дефініція питальності в лінгвістиці

Питання як невід'ємний складник мовлення в процесі спілкування постійно супроводжує людину. Потреба з'ясувати те чи інше питання реалізується через процес запитування і отримання відповіді, тобто через питання ми підтримуємо контакт зі співрозмовником, що певною мірою активізує увагу оточення, спонукає до певної дії, викликає відповідні почуття (позитивні / негативні / нейтральні), передає внутрішні переживання, роздуми. Саме правильно поставлене питання і є запорукою отримання чіткої й однозначної відповіді. Проте в живому мовленні важливу роль відіграє інтонація, яка може повністю змінити розуміння як питання, так і відповіді.

Питальні речення характеризуються складною семантико-синтаксичною структурою, яка може виражати різні типи модальності. У цих конструкціях проявляються два види модальних значень: об'єктивно-модальні і суб'єктивно-модальні.

Ключову роль у вираженні модальності відіграють питальні частки. Проте для повного розуміння їхніх функційно-семантичних особливостей необхідно враховувати семантико-синтаксичні характеристики питальних висловлень загалом.

Дослідники відзначають особливу рису питальних конструкцій – їхню здатність виражати волюнтативну модальність. Це означає, що такі висловлення спонукають співрозмовника надати інформацію, якої потребує мовець [39, с. 58].

Зважаючи на вищезгадані та низку інших факторів, сучасне мовознавство не має єдиного визначення питального речення. Запропонуємо окремі з них.

Згідно з енциклопедією української мови, «питальне речення – це модальний різновид речення, за допомогою якого мовець, використовуючи

спеціальні засоби, насамперед інтонаційні та лексико-граматичні, запитує про що-небудь з метою одержати інформацію. Разом із розповідним, спонукальним і оптативним реченнями питальне речення утворює специфічну парадигму комунікативних одиниць різних внутрішньоструктурних модифікацій, які задовольняють усі необхідні потреби усного і писемного спілкування [53, с. 479].

У статті О. Гурко знаходимо таку кваліфікацію питального речення, яку авторка сформулювала на основі праць С. Шабат-Савки: це «*висловлення, що містить апелюване до адресата запитання, яке функційно спрямоване на одержання потрібної інформації* щодо предмета думки, на встановлення реальності чи ірреальності основного змісту речення, а також *на повідомлення мовцем емоційно-експресивного ствердження чи заперечення, спонукання співрозмовника до певної дії, вираження здивування, сумніву, оцінки тощо*» [15, с. 125; 55, с. 183].

Л. Кадомцева такі структури назвала як «речення прямої з'ясувальної питальності» [26, с. 132],

Наступні граматисти взяли за основу класифікацію Л. Кадомцевої, розвинули і поглибили її. Найбільш прийнятною й поширеною в сучасному вітчизняному мовознавстві є класифікація питальних речень, запропонована І. Вихованцем, який виділяє «а) загальнопитальні, або речення прямої уточнювальної питальності; б) частковопитальні, або речення прямої з'ясовувальної питальності» [10, 145; 11, с. 479]. А також їх називають замкнені і розгорнені речення.

Загальнопитальним реченням притаманні такі характеристики:

1) наявність комунікативної мети, яка покликана з'ясувати, чи відповідає дійсності зміст запитання, і реалізувати бажання співрозмовника отримати загальні відомості про ситуацію, окреслену в цьому реченні;

2) провідна роль питальної інтонації, яка може перетворити будь-яке речення на питальне, незалежно від його внутрішньої синтаксичної будови, виділивши те чи інше слово, залежно від змісту речення, інтонаційно;

3) наявність спеціальних лексичних засобів, до яких насамперед належать питальні частки, які додають додаткових значенневих відтінків у межах загального модального плану таких речень [10, 145–146; 11, с. 479–480].

Тобто загальнопитальні конструкції характеризуються поєднанням комунікативної інтенції мовця, інтонаційного оформлення та спеціальних лексичних елементів, що в сукупності формує їхні унікальні особливості.

Частковопитальні речення мають такі ключові особливості:

1) цільова орієнтація, тобто запитання спрямовані на з'ясування лише певного конкретного елемента загальної ситуації, а не на отримання повної інформації про ситуацію;

2) наявність специфічних мовних засобів, тобто поряд із питальною інтонацією обов'язково використовуються питальні слова або словосполучення. Саме ці мовні елементи концентрують у собі необхідний зміст, який має бути розкритий у відповіді [10, 145–146; 11, с. 479–480].

Тобто, на відміну від загальнопитальних конструкцій, частковопитальні речення фокусуються лише на з'ясуванні одного конкретного аспекту ситуації, що і відображається в їхній специфічній мовній структурі.

Варто зауважити, що у вимові польські питальні речення інтонаційно відрізняються від українських тим, що в польських логічний наголос здебільшого падає на останнє слово в речення, тоді як в українській мові – останнє слово наголошується рідко., тобто питальне слово здебільшого стоїть на початку речення.

Сформулювати питальне речення польською мовою нескладно. Для того, щоб поставити питання, яке потребує короткої відповіді «так» або «ні», необхідно поставити частку *czy* на початок речення:

Czy to jest drzewo? – Це дерево? *Czy on tu jest?* – Він тут?

Звертання до малознайомої людини потребує обов'язкової наявності слів *pan / pani / państwo*:

Czy jest pan tu? – Ви тут?

У польському мовознавстві також послуговуються різними визначеннями, які пропонує «Słownik historyczny terminów gramatycznych», де зібрано з різних наукових джерел дефініції питального речення [81]. Наведемо деякі з них:

1. **Zdanie pytajne (pytające)** – «один із різновидів речень, що виділяється на основі інтенції мовця [...], яка полягає в тому, що за допомогою них мовець вимагає, щоб йому надали відповідну інформацію».

2. **Zdanie pytające** «виражає питання або щодо підтвердження чи заперечення нашого судження чи рішення, або щодо іншої частини речення» [81].

Питальні речення в польській мові, як і в українській, переважно починається з частки або питального займенника. Далі повинен іти підмет, а тоді присудок: *Skąd pani jest? Jak się pani nazywa? Gdzie pani mieszka?*

3. **Zdania pytające**, «як свідчить їхня назва, запитують одержувача повідомлення про щось, вимагаючи відповіді. Питальні речення закінчуються знаком питання. Приклади: *Zjadłaś dzisiaj obiad? Wiesz, jak rozwiązać to zadanie?*» [85].

Якщо зважати на структурно-синтаксичну організацію питальних речень, то вони можуть бути різними:

двоскладними – «*Czy Ty ciągle jesteś jeszcze Słowianinem?*»;

односкладними – «*Usiadł i od razu poczuł zapach subtelnych perfum. Lancôme? Biagiotti? Zamknął oczy. Chyba jednak Biagiotti*»; «*Wykształcenie? Normalne. Jak każdy*»;

простими – «*Czy ból trochę ustąpił?*»

складними – «*Czy chciałbyś, abym także zwracała się do Ciebie per Pan?*»; «*– Ktoś potarga ci włosy dzisiaj w nocy, czy mam robić na dłużej?*»; «*Czy mówiłam Ci, że gdy już będę słyszeć, to jako pierwsze nauczę się wymawiać Twoje imię? We wszystkich językach?*»;

непоширеними – «*Czy to byłby już grzech?*»;

поширеними – «*Ale co miała zrobić?*»; «*Czy ma pozwolić mu brać swoje włosy do ust?*»;

повними – «*ON: Dlaczego chcesz to wiedzieć akurat dzisiaj?*»;

неповними – «– *Jak to... Póltorej godziny? Jakiego pociągu? To znaczy o której?*»; «*A może jednak nie? Może 0818...?*»

Звісно, що якщо до уваги брати відтворення розмовних варіантів або епістолярних уривків у структурі художнього дискурсу, то здебільшого в межах одного відрізка мовлення можуть поєднуватися різні варіації: «– *Kolego, wypijesz tyk piwa ze mną? Ostatniego tyka. Wypijesz? – zapytał, dotykając jego uda i wysuwając puszkę z piwem w jego kierunku*». Тобто можемо говорити про поєднання у структурі прямої мови простого ускладненого речення та односкладного непоширеного.

У питальних реченнях використовують дієслова, виражені формами дійсного, умовного і наказового способів, а також інфінітив.

До специфічних мовних засобів вираження прихованого змісту смислу належить так зване «риторичне запитання – питальне речення, яке не є власне питанням». У сучасному мовознавстві такі речення вивчаються з двох боків – стилістичного і прагматичного. «Стилістичний напрям концентрується на ролі риторичного запитання в створенні образності, експресивності, в розкритті стилістично значущих аспектів змісту, на функціональній доцільності його використання. Прагматичне трактування терміну «риторичне запитання» передбачає мовну форму, яка використовується під час реалізації дискурсу для вираження різних іллокуцій [4, с. 78].

Детально на особливостях функціонування риторичних речень у польському проповідницькому дискурсі зупинилася О. Зелінська, визначивши, що такі речення наче «залучають слухачів до розумового процесу, сприяють їхній активній ролі в комунікації, риторичне питання створює ілюзію, що слухачі проповіді самі задають ці питання, отже, імітований діалог стає засобом реалізації комунікативної тактики

солідаризації через залучення адресата до спільної дії» [24, с. 37]. Зауважимо, що риторичні запитальні речення є невід'ємним складником мовлення, проте більше функціонують вони у художньому стилі, особливо поетичному підстилі.

Як свідчить аналіз виокремлених з ідіостилю Я. Вишневського питальних речень, домінують складнопідрядні із підрядними означальними частинами, тоді як прості непоширені фіксуються дуже рідко.

2.2. Питальна модальність як елемент мовленнєвої діяльності

На думку більшості мовознавців, питальність нерозривно пов'язане із модальною семантикою. До прикладу, С. Педченко звернула увагу на модальні параметри питальних висловлень, зазначивши, що «актуальним аспектом сучасної теорії мовної модальності є специфіка реалізації субкатегорійних модальних значень у питальних реченнях. Ця проблема, зі свого боку, вимагає розв'язання таких важливих теоретико-практичних викликів, як окреслення статусу категорії «питальна модальність», характеристика засобів її репрезентації, з'ясування лінгвопрагматичних параметрів тощо» [40, с. 44].

Тому варто потрактувати сам термін «модальність».

В енциклопедії української мови запропоновано таке визначення: «модальність – функціонально-семантична категорія, яка виражає відношення змісту висловлення до дійсності або суб'єктивну оцінку висловлюваного. Центральним у категорії модальності є значення реальності / нереальності. До сфери модальності зараховують також значення, що відбивають характер комунікативної спрямованості висловлень (повідомлення, питання, спонукання), протиставлення їх за ознакою ствердження / заперечення, вияви впевненості мовця у достовірності думки, змістові варіації зв'язку між підметом і присудком, виражені допоміжними

словами типу *може, має, хоче, повинен та ін.*» [53, с. 367]. Отже, якщо зважати на комунікативний аспект, який пов'язаний із питальною модальністю, то тут на перший план виступає інтонація, інтонаційні засоби, які супроводжують зміст повідомлюваного відповідними питальними емоційно-експресивними відтінками.

За С. Шабат-Савкою, «модальність висловлення – це складна семантична категорія, суть якої полягає у вираженні інтенції мовця та в здатності формувати комунікативний процес» [54, с. 109]. Саме через модальність можна передати внутрішній стан людини, її світогляд і світобачення, мовну і культурну картину світу, яку вона пропагує.

Модальне значення питальності являє собою вимогу підтвердження чи заперечення відповідності загального змісту питального речення зображуваній або відображуваній ним ділянці дійсності чи з'ясування якогось істотного моменту відповідної ділянки дійсності. Як правило, питальне речення адресується співрозмовникові чи групі співрозмовників, від яких очікується відповідь, отримання певної інформації» [22, с. 110].

В іншій праці А. Загнітка («Теорія сучасного синтаксису») знаходимо трактування різновидів типів питань (за Ш. Баллі): 1) повні диктальні: *Що трапилося? В чому справа?*, які стосуються загального змісту певного повідомлення; 2) часткові диктальні: *Хто вийшов? Хто прийшов? Хто написав?*, які свідчать про незнання всього аспекту проблеми; 3) повне модальне питання: *Хлопець тут? Дівчина прийшла?*, яке вказує, що подія відома, але невідомо, чи вона дійсна; 4) часткове модальне питання: *Чи до школи пішов хлопець?, де звучить сумнів* [23, с. 162–163].

Н. Костусяк зазначає, що «питальна модальність – це грамема категорії синтаксичної модальності, яка виражає граматично оформлену питальну семантику про предмети, явища, дії, процеси, стани тощо, розчленована на загальнопитальне, частковопитальне та невласне-питальне значення і має певну сукупність формальних засобів реалізації» [29, с. 62].

Якщо в запропонованих вище матеріалах ми описували т. зв. традиційні підходи (під цим терміном розуміємо типологію, якою послуговуються у закладах освіти) до класифікації і типології речення, то тут хочемо також звернути увагу на інші трактування.

Через призму комунікативної лінгвістики розглядає синтаксис С. Шабат-Савка, зазначаючи, що всі синтаксичні одиниці, їхні властивості й особливості необхідно вивчати через мовця, який є автором того чи іншого висловлювання [54; 55]. Мовознавиця пропонує ввести у структуру синтаксису поняття комунікативної інтенції, під яким розуміє «втілення інтенції (наміру, волі, бажання, емоції) у мовну форму, оскільки мовленнєва інтенція може бути фактом лінгвістичного опису лише тоді, коли вона проходить етапи реалізації лінією «намір – смисл – текст / висловлення»» [54, с. 105]. Отже, виходячи зі значення лексеми 'інтенція' (намір, мета), у контексті нашого дослідження щодо питальних речень зупинимося на запропонованій авторкою термінології на позначення речень за метою висловлювання. Так, С. Шабат-Савка такі речення кваліфікує як *інтенції комунікативно-модального вияву*, із-поміж яких виділяє:

– *комунікативні інтенції інформування* – мовленнєві одиниці (МО), які вербалізують потреби мовця щось розповісти, передати інформацію;

– *комунікативні інтенції запиту* – МО, які спонукають зробити запит щодо певної ситуації, з'ясовують інформацію;

– *комунікативні інтенції спонукання* – МО, які спонукають співрозмовника до виконання, наказують, забороняють щось;

– *комунікативні інтенції бажальності* – МО, з допомогою яких висловлюють бажання або побажання комусь.

Ці «типи інтенцій реалізують модально-інтенційні висловлення: розповідні, питальні, спонукальні, оптативні, які, з одного боку, є модальними структурами, що відображають особливе ставлення мовця до повідомлюваного та до дійсності, а з іншого – репрезентують комунікативні завдання мовця» [54, с. 109].

Щодо комунікативних інтенцій запиту (в нашому розумінні – власне питальні речення), то вони зумовлені бажанням чи необхідністю мовця пізнавати світ, а отже, спрямовані на отримання конкретної інформації, що вдається завдяки питальним словам та інтонації (*Мамо, можна взяти пиріжок?* (Є. Гуцало)). Зрозуміло, що найбільше інформації можна отримати із діалогічного мовлення, де адресант і адресат заповнюють інформаційну лакуну.

Крім інтенцій комунікативно-модального вияву, С. Шабат-Савка зауважує, що оскільки різні комунікативні ситуації, умови спілкування, синтаксичні форми реалізації впливають на те, як саме мовець реалізовує своє бажання чи необхідність спілкуватися, то варто виділити ще й такі типи інтенцій:

- «– інтенції суб'єктивно-авторського вияву;
- інтенції емотивно-аксіологічного вияву;
- інтенції метакомунікативного вияву» [54, с. 108].

У процесі аналізу вищезгаданих інтенцій та способах їх реалізації в мовленні автор скрізь наводить приклади питальних речень (із-поміж інших), які відображають різну мету висловлювання і різні форми й засоби її вираження.

Так, *інтенції суб'єктивно-авторського вияву* вказують на авторське оцінювання повідомлюваного: достовірність, упевненість (– *То, значить, ви не кохаєте своєї нареченої?* (Ірина Вільде)), ймовірність, припущення (– *На базар їду завтра до району, то, може, щось купити вам?*) [54, с. 111].

Певні переживання, емоції, відчуття, індивідуальне ставлення до чогось, емоційно-чуттєве світосприйняття передають, на думку мовознавиці, *інтенції емотивно-аксіологічного вияву*. І тут серед ілюстративного матеріалу також знаходимо питальні речення (– *І ти не соромишся такі слова говорити? Мені в лице і при вуйку?* (О. Кобилянська). – *Що ви? Що це за погрози?* (Ірина Вільде)), у яких втілено негативні емоції, гнів, зневага [54, с. 112].

Інтенції *метакомунікативного* *вияву* виконують контактостановлювальну функцію і поділяються на два типи: 1) інтенції соціальнорегулятивного характеру, які проявляються в процесі привітання, прощання, знайомства, вибачення тощо (*– Наші вітання пані Ядзуні! Як спалося?! – Спасибі, може бути* (Г. Тарасюк)); 2) контактні-інтерактивні інтенції, що активізують увагу співрозмовника, дають змогу підготувати його до сприйняття певної інформації (*– Знаєш що? Скажи йому, що я завтра о десятій буду на льоду* (Ірина Вільде); *Чуєш, Ларисо? – озивається Кужільний. – Хату відремонтую* (Є. Гуцало) [54, с. 113]. Таким чином, С. Шабат-Савка акцентує увагу на двох аспектах комунікативної інтенції: план змісту і план мовної репрезентації. Іншими словами, вона пропонує при з'ясуванні типології речень звертати увагу на мету висловлювань, їхнє значення і способи вираження, але це все крізь призму комунікативного синтаксису як провідного в сучасній лінгвістиці, оскільки традиційне трактування не дозволяє розкрити усієї палітри комунікативної діяльності індивіда.

На думку С. Педченко, «модальні значення питального висловлення детерміновані наявністю / відсутністю пресупозитивних знань мовця. Якщо суб'єкт мовлення хоче поповнити інформацію про події, явища, об'єкти тощо, якою володіє, з'ясувавши нові деталі, модальне наповнення речення визначають як реальне: *Як же все починалося?*». Часто інтонаційно-синтаксичні засоби стають оформлювачами реченневих структур, спрямованих на з'ясування істинності чи хибності пропозиційного змісту попередніх висловлень» [39, с. 58].

Зміст питального висловлення та його модальність тісно пов'язані з тим, якими знаннями вже володіє мовець, що йому відомо. Коли людина намагається отримати додаткову інформацію про щось уже відоме їй, доповнюючи свої знання новими деталями, таке питання має реальну модальність. У питальних реченнях основний зміст може набувати різних суб'єктивно-модальних забарвлень. Важливо зазначити, що частки

безпосередньо не створюють певне прагматичне значення, а можуть зробити це разом з іншими мовними та позамовними елементами (такими як інтонація, лексико-граматичні засоби, структура речення тощо) для формування загальної модальності висловлення [40, с. 44–45].

Часто порядок слів у реченні в процесі комунікації не змінюється. На те, що це є питання, вказує лише інтонація. У такому випадку частка *czy* не вживається, а вся питальна модальність справді виражається лише завдяки інтонаційному виділенню певного слова:

To jest zeszyt? – Це зошит?, *To jest długopis?* – Це ручка? [42].

У процесі формування питального речення в польській мові, як і в українській велику роль відіграє порядок слів у реченні.

Як уже зазначалося, питальні речення у польській мові починаємо з частки *czy* або питального займенника.

Запитання щодо рішень, починаємо з частки *czy*, яку додаємо до розповідного речення. Порядок слів у реченні залишається без змін:

Czy + підмет (залежні слова) + присудок (залежні слова)?

«*Czy idziesz jutro do pracy? Czy autobus zatrzymuje się na tym przystanku?*»

Щоб щось уточнити, використовуємо питальні займенники і прислівники *jaki, który, jak, kiedy, gdzie, dokąd, dlaczego, kogo/czego*, після яких переважно стоїть підмет, а потім присудок:

Питальний займенник + підмет (залежні слова) + присудок (залежні слова)?

«*Kiedy dzieci wyjeżdżają na wakacje?*», «*Która książka najbardziej ci się spodobała?*»

Питання, що стосуються підмета, починаємо з питального займенника: *kto / co*, а далі стоїть присудок:

Kto / co + присудок (залежні слова)?

«*Co leży na stole?*», «*Kto jest pierwszy na mecie?*»

Запитання щодо ознаки, вираженої предикативом, починаємо питальними займенниками: *który, jaki, kim / czym*. Після цих займенників стоїть слово-зв'язка, за яким стоїть підмет:

Jaki/który, kim/czym + слово-зв'язка + підмет (залежні слова)?

«*Kim jest Marcin?*», «*Jaki jest ten drugi pokój?*» [41].

Як зазначає М. Чакон (Michał Czakon), «запитання – це дуже хороший «інструмент», щоб змусити людей думати, навіть розвивати самосвідомість. Ставити запитання іншим також дуже приємно, адже запитувач самим фактом постановки запитання дає зрозуміти, що він переконаний у тому, що людина, яку він запитує, здатна дати відповідь на нього» [64].

Питання змушують нас відповідати, навіть якщо ми ставимо їх собі самі. Отже, вони змушують нас думати, рефлексувати, підбивати підсумки, розробляти план, дивитися з іншого боку, побачити перспективу глибше і ширше. Наприклад, запитання до себе *Po co ja to w ogóle robię? Po co ja czytam ten tekst?* може сприяти мотивації продовжувати читати його, і тоді, ймовірно, людина отримає більше інформації, подивиться на зміст по-іншому.

Кожне питання, яке ми використовуємо в процесі спілкування, насправді зводиться до одного: «Про що ти думаєш?». Це питання, яке нагадує тому, хто запитує, що він просто повинен думати, що він має здатність це робити. Це питання вдячності, адже якщо хтось запитує мою думку, це означає, що він зі мною рахується. Це питання показує причинно-наслідковий зв'язок: саме ти повинен думати, а не хтось інший за тебе.

У процесі спілкування, згідно з думкою М. Чакона, із семантичного погляду використовуються різні типи запитань, із-поміж яких можна виділити такі:

– **емоційні** («*Co czujesz w związku z tym?, Jakie to w tobie wywołuje emocje?*»),

– **пояснювальні / wyjaśniające** («*Jak to działa?, Jakie mechanizmy za tym stoją?*»)

- **звуження** / *zawężające* («*Nad czym konkretnie chcesz pracować?, Co jest w tym najważniejsze?*»),
- **розширення** / *poszerzające* («*Co jeszcze jest ważne?, Co jeszcze mógłbyś zrobić?*»),
- що сприяють **кращому розумінню** («*Dlaczego ta osoba tak zrobiła?, Jak możesz pomóc mi to zrozumieć?, Dlaczego robisz to, co robisz?*»),
- **провокаційні** / *provokujące* («*Naprawdę tak myślisz?, Po co ci to?*»),
- підкреслюють **успіхи** співрозмовника («*Która z twoich mocnych stron sprawiła, że to zrobiłeś?, O czym możesz rozmawiać godzinami?, Jaki jest twój największy sukces?*»),
- визначають **наслідки** дії («*Jak myślisz: do czego to może doprowadzić?, Co z tego może wyniknąć?*»),
- пропонують **різні можливі рішення** («*Jaka jest alternatywa?, Czy możemy to zrobić inaczej?*»),
- акцентують увагу на **розширенні можливостей і впливу** співрозмовника на ситуацію («*Co konkretnie ty możesz z tym zrobić?, Jak byś to zrobił sam?, Co możesz zrobić lepiej?*») [64].

Проаналізувавши питальні конструкції в ідіостилі Я. Вишневецького, робимо висновок, що у тексті роману наявні усі речення, про які згадано вище. Це підтверджує семантичну класифікацію М. Чакона і водночас свідчить, що художнє мовлення тісно переплетене з розмовним, оскільки містить різні види чужої мови.

Притаманними для роману Я. Вишневецького є так звані сильні питання, які певною мірою змушують героїв твору замислитися над найважливішими цінностями, мріями, шукати причини і наслідки, проблеми і їх вирішення. На це спрямоване часте повторення того самого питання, короткі питання, а також серія питань, які починаються однаковими мовними засобами, наприклад, часткою *czy*, або ж сукупністю різних питальних слів у межах одного абзацу. До прикладу:

1. «*Czy ma pozwolić mu brać swoje włosy do ust? Czy ma prawo czuć taką ciekawość? Co tak naprawdę chciałaby, aby zdarzyło się dalej? Ona, żona przystojnego męża, którego zazdrozczą jej wszystkie koleżanki. Jak daleko mogłaby się posunąć, aby poczuć coś więcej niż tylko ten dawno zapomniany dreszcz, gdy mężczyzna znowu całuje jej włosy, zamykając przy tym oczy?*».

2. «*Czy Pani jest pewna, że to mnie chce obdarzyć takim zaufaniem? Jeśli tak, **jak** to się stało, że trafiła Pani akurat do mnie?*»

3. «*ONA: Boże! Ale trafiłam! Czy Ty jesteś przed siedemdziesiątką? Jeżeli tak, to wspaniale. Masz doświadczenie. Wysłuchasz mnie i doradzisz, **prawda?***».

З одного боку частину таких конструкцій можна вважати риторичними, проте, як свідчить зміст, ліричний герой, ставлячи таку велику кількість питань, хоче отримати на них відповідь. Тут варто згадати, що в романі поєднано художній та епістолярний стилі, тому така кількість питань зумовлена і змістом твору і формою його написання.

Отже, питальна модальність у межах питальних речень може проявлятися завдяки використанню різних засобів. Крім інтонації, питання може виражатися морфологічними засобами: питальними займенниками, займенниковими питальними прислівниками, питальними частками і навіть сполучниками. Як зазначала І. Домрачева, питальні речення допомагають створити напружену атмосферу в бесіді, оскільки різко звужують «простір для маневру» в співрозмовника. Питання переважно застосують відповідно до чітко визначеної мети. Вони спрямовують думки в тому напрямку, який цікавить співрозмовника, часто «скеровані безпосередньо на ухвалення рішення, на відповідь – так чи ні» [18, с. 73]. Також як у живому спілкуванні, так і в художньому мовленні наявні «так звані подвійні закриті запитання, яких не чекають саме адресати, оскільки така форма питання пропонує співбесідникові й третю можливість – відтермінувати, що не завжди вибирає слухач, стаючи згодом мовцем (адресантом)» [18, с. 73]. Питальні речення – це провідний елемент спілкування, який використовують в усіх без винятку стилях мови, проте найбільш образними вони є у художньому стилі.

3. СИНТАКСИЧНА ПРИРОДА ПИТАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ

3.1. Функції інтонації при побудові речень

Як уже зазначалося у попередньому розділі, сучасне слов'янське мовознавство розглядає синтаксичну природу речення із формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного та комунікативного підходів. А це означає, що для будь-якого тексту, особливо розмовного і художнього, характерне своє інтонаційне оформлення, наявність теми і реми висловлювання (актуальне членування), певної змістової і формально-граматичної структури. Із-поміж низки різних підходів до класифікації речень чільне місце посідає їх поділ за метою висловлювання, де розрізняють розповідні, питальні та спонукальні (у підручниках для ЗЗСО), а також бажальні (у багатьох наукових розвідках) речення, а також їхня детальна характеристика щодо особливостей інтонації, модальності і комунікативної функції. Для з'ясування специфіки функціонування питальних речень у польському художньому дискурсі ми обрали роман Я. Вишневського «Самотність у мережі» (2001), який набув особливої популярності протягом першої чверті ХХІ ст. Вибір зумовлений наявністю досить якісного перекладу польського тексту українською мовою, де перекладачка Ольга Кравець максимально зберегла стиль автора. Якщо пам'ятати, що «особистості автора і перекладача науковці розглядають як головні фактори впливу на процес і результат перекладу» [51, с. 28], то саме у цитованому нами нижче варіанті перекладу дуже чітко простежується авторська манера написання, а отже, і особливості побудови мовлення поляків. Крім того, причиною обрання саме цього твору для аналізу стало також поєднання в романі діалогічного мовлення як виразника розмовного стилю та значної кількості епістолярного дискурсу. Кожен із таких елементів мовлення має

свої особливості, що дозволяє зробити більш ґрунтовні висновки щодо структури і семантики питальних речень.

Окрім загального контексту ситуації, те, що насамперед відрізняє повідомлення від запитання, – це синтаксична інтонація. За словами Т. Мілевського (Tadeusz Milewski), «вона полягає у зміні висоти основного тону, спричиненої зміною кількості коливань повітря за одиницю часу» [76, с. 73]. Інтонація виконує дві функції в мові – допомагає відмежувати одне висловлювання від іншого (делімітативна функція) і визначає ставлення мовця до світу (модальна функція).

Загалом інтонація, як зазначає Н. Вербич, виконує «три основні її функції: 1) організації – організовує текст як мовне явище; 2) структурування – членує і зв'язує текст; 3) контекстуальну – полягає в змістовому членуванні тексту [9, с. 91]. Через те, що функції інтонації в усному мовленні мають різноманітну природу і складну структуру як у звуковому, так і в смисловому плані, науковці зазвичай досліджують окремі елементи просодії, а не всю систему одночасно. Коли мовець має чітку комунікативну мету, інтонація може розкривати додаткові – смислові підтексти – прихований зміст, особисте ставлення мовця, образні значення. У такому випадку інтонація стає потужним засобом впливу й по-іншому організовує мовлення порівняно зі звичайним, нейтральним висловлюванням. Це проявляється через збільшення кількості пауз, різкіші зміни темпу мовлення, більші перепади гучності, тональну варіативність голосу.

Отже, інтонація є невід'ємним складником усного мовлення. Вона виконує дві важливі функції: об'єднує висловлювання в єдине ціле та виділяє його ключові елементи, показуючи зв'язки між ними. Інтонація складається з трьох основних елементів: висоти голосу, сили звучання, тривалості звучання. Ці характеристики мають свої особливості в кожній мові.

У польській мові розрізняють три типи інтонації – вказівну, питальну та окличну (*oznajmująca, pytajna i wykrzyknikowa*). Слід пам'ятати, що такий поділ є умовним – хоча більшість мов мають однакові типи синтаксичної

інтонації, вони можуть відрізнятися в деяких деталях. Вказівна (oznajmująca) інтонація в польській мові є спочатку висхідною, а далі спадною (вона починається низько, досягає свого апогею в середині, а потім падає ближче до кінця). Питальна (pytajna) інтонація також починається низько, але зупиняється в найвищій точці. Оклична (wykrzyknikowa) інтонація, навпаки, починається високо і різко падає під час вимови. На письмі інтонація позначається розділовими знаками – крапкою для вказівної, знаком питання для питальної та знаком оклику для окличної [76, с. 73–74].

У питальних реченнях на питальну модальність можуть вказувати інтонація, питальні займенники («*Na co pan sobie w ogóle pozwala?*» / «**Що** ви собі взагалі дозволяєте?»), займенникові питальні прислівники («– *Skąd wiedziała? – pomyślała.*» / «**Як** вона здогадалась?» – подумала»), питальні частки: («*Czy można żyć z taką wiedzą i nie zwariować?*» / «**Чи** можна жити, знаючи це, і не збожеволіти?»)) та ін.

Питальні речення «характеризуються власною питальною інтонацією. Інтонація виступає одним із найсуттєвіших елементів творення питання. Вона може змінюватися залежно від змісту питання. Така інтонація буває трьох видів: 1) висхідна, 2) спадна, 3) висхідно-спадна» [21, с. 110].

Проте у всіх слов'янських мовах речення одне від одного відокремлюється за допомогою різної інтонації, що допомагає чітко розмежовувати окремі висловлювання у мовленні.

І. Кононенко, проводячи компаративне дослідження граматики польської та української мов, звернула увагу на спільні і відмінні риси і стосовно інтонації. «В українських і польських розповідних реченнях інтонація підвищується на найважливішому для повідомлення слові і знижується на кінці речення. ... На відміну від української, у польській мові речення з непрямым порядком слів мають більш сильне виділення кінцевого слова. ... Частково відмінною в обох мовах є інтонація питального речення. При наявності питального слова в українській мові підвищення тону здійснюється на цьому слові чи словах, з якими пов'язаний зміст питання: *Де*

ти ходиш, моя доле? Якщо в українському питальному реченні немає питального слова, логічний наголос падає на те слово, з яким пов'язане питання: *Це ти написав?* Польське питальне речення має підвищення тону на питальному слові, а при його відсутності – наприкінці питального речення» [28, с. 758–759].

Зупинимось на найбільш продуктивних способах вираження питальної модальності у польському художньому дискурсі. Тут і далі цитуємо за джерелами [12] і [86] без вказівки сторінок, бо в інтернет-виданні нумерація сторінок відсутня. Із метою показати можливі трансформації питальних речень у процесі перекладу пропонуємо і українськомовний варіант.

3.1. Питальні речення із часткою CZY

Питальні речення мають конкретну комунікативну мету – це спонукати співрозмовника надати нову інформацію, уточнити певні деталі чи підтвердити достовірність інформації. Успішність такого спілкування залежить від отримання чіткої та конкретної відповіді, яка задовольняє інформаційний запит того, хто запитує, тобто адресанта. Водночас комунікативний акт вважається невдалим у випадках, коли співрозмовник не володіє потрібною інформацією або ж ухиляється від прямої відповіді через зустрічні запитання, перепитування, надання завідомо неправдивої інформації, інші способи уникнення конкретної відповіді.

Основними виразниками модальних значень у питальних реченнях є питальні частки (pytające): в українській мові – *чи, невже, хіба, що за*, а в польській мові – *czy, czyż, czyżby*, які надають реченням або висловлюванням різноманітних суб'єктивно-модальних відтінків. Однак, як зазначає С. Педченко, «частки автономно не реалізують ту або ту модальну семантику, а, детерміновані контекстом та ситуацією, формують модальний

план висловлення сукупно з іншими засобами (просодичними, лексико-граматичними, синтаксичними тощо)» [39, с. 59].

Якщо зважати на те, що усі питальні речення поділяють на загальнопитальні і частковопитальні, то саме питальні частки репрезентують або оформлюють загальнопитальні речення. «Адже частки, на відміну від питальних слів, не містять чіткої вказівки на невідоме (місце, час, причину, мету, особу-виконавця тощо). Вони, виражаючи питальність загалом, виступають модифікаторами субкатегорійних модальних значень» [39, с. 59]. Зважаючи на детальну характеристику функціонування цієї партикули в реченнях, виконану С. Педченко, для характеристики питальних речень у польському дискурсі ми взяли за основу її класифікацію таких конструкцій.

1) «*Czy mogę Ci o tym opowiedzieć?*» / «**Чи** я можу Тобі про це розказати?»»;

2) «– *Czy zrobiłem coś złego? – To Jean wyrwał ją z zamyślenia*» / «– **Чи** я зробив щось лихе? – це Жан вирвав її із задуми».

3) «– *Czy potrafi pani sama konfigurować serwery swojej poczty komputerowej?*» / «– **Чи** ви зможете сама сконфігурувати сервери своєї комп'ютерної пошти?»»

Такі питальні конструкції мають два ключові аспекти: 1) вони спрямовують хід думок адресата у визначеному мовцем напрямку; 2) їхня мета – отримати конкретну відповідь «так» або «ні». Тобто, ставлячи такі питання, адресант фактично обмежує варіанти відповіді співрозмовника до простого підтвердження чи заперечення.

Проте в романі питальні частки виконують і стилістичну функцію. До прикладу, у тексті

«Czy mógłbym wiedzieć więcej?»

Czy Twoje oczy są duże? Czy masz wysokie czoło? Małe stopy? Czy zasy piasz na boku? Czy Twoje włosy są puszyste? Czy masz opaloną skórę? Czy mówisz po angielsku? Czy lubisz chodzić po deszczu? Czy lubisz opery? Czy zwilżasz wargi językiem? Czy wierzysz w Boga? Czy lubisz jagody? Czy...» частка

стає засобом створення анафори – «стилістичного прийому, що полягає в повторенні тих самих звуків, слів, речень на початку двох або кількох суміжних рядків, строф, фраз» [46, т. 1, с. 43]. Останнє *Czy...* вказує, що цей ряд питань можна було б продовжувати дуже довго і що співрозмовнику цікаво багато чого.

Такі повтори можуть проявлятися в тексті двома способами: локально – у сусідніх реченнях чи віршованих рядках або як наскрізний елемент усього тексту. Хоча цей стилістичний прийом особливо поширений у поетичних творах, особливо з алітераційною структурою, його також активно використовують у прозі. Як бачимо в запропонованому відрізку тексту, анаформа тут посилює ключові ідеї, підвищує емоційну напругу, збагачує виразність тексту, формує певну ритмічність, а основне – надає тексту певної композиційної будови.

У українському перекладі повторення частки *чи* вже не таке частотне, тобто перекладачка, намагаючись максимально зберегти стилістичну особливість побудови цього питального роздуму, все-таки вилучає частку і надає функцію питальності переважно прикметникам, оскільки саме зовнішність героїні стає предметом зацікавлення Якуба:

«Чи міг би я знати більше?

Твої очі великі? У тебе високе чоло? Малі ступні? Чи засинаєш на боці? Чи Твоє волосся пухнасте? Чи шкіра засмагла? Чи розмовляєш англійською? Любиш ходити під дощем? Чи любиш оперу? Чи зволожуєш губи язиком? Чи віриш у Бога? Чи любиш чорниці? Чи...». Отже, семантику питальності передає не тільки частка, а й ключові слова у кожному реченні – присудки або означення.

Повторення частки можна спостерігати і в інших зразках, але тут можливе поєднання 2-3-х речень одночасно: *«Czy piękna była tylko Natalia? Czy już zawsze tak będzie?»* / *«Чи гарна була лише Наталія? Чи так буде завжди?»*.

Як уже зазначалося, особливістю польської мовної картини світу є те, що у процесі комунікації замість загальноживаних займенників 2 і 3 особи однини і множини (ти, він, вона, ви, вони), поширених в українській мові, поляки обов'язково використовують лексеми *pan / pani / państwo*. Це є своєрідним маркером культури спілкування. Такі конструкції і фіксуємо у тексті роману:

1) «– *Czy mogłaby pani przekonać mnie o swoich racjach dzisiaj wieczorem w barze naszego hotelu? Powiedzmy około dwudziestej drugiej?*» / «– **Чи** могли б **ви** переконати мене у своїй правоті сьогодні ввечері в барі нашого готелю? Скажімо, близько десятої?»;

2) «– *Czy pan też ma miejscówkę na to miejsce?*» / «– **Чи ви** теж маєте плацкарту на це місце?»;

3) «– *Przepraszam pana, ale czy pan też ma miejscówkę na to miejsce?*» / «– Вибачте, але **чи ви** також маєте плацкарту на це місце?»

Цікавими для аналізу є питальні конструкції, які складаються із питального речення, побудованого за зразком «частка – дієслово в умовному способі – зміст питання», та одиничної дієслівної форми, вираженої дієсловом 1 особи однини теперішнього часу: «*Czy mógłbym czasami się z tobą spotykać? Mogę?*» / «**Чи** я б міг часом з тобою зустрічатись? **Може?**».

Значно більше в романі є питальних речень із часткою *czy*, які мають будову складних речень. Найчастіше це складнопідрядні речення із підрядними з'ясувальними: 1) «*Czy zauważyłaś, że uszy to, tak jak na przykład nerki, płuca i oczy, narządy parzyste?*» / «**Чи** Ти звернула увагу, що вуха, як, наприклад, нирки, легені й очі, також парні органи?»; 2) «*Czy mogłaby pani powtórzyć, co wy we Lwowie wszczepiacie? – zapytałem, starając się za wszelką cenę zachować spokój*» / «**Чи** ви б могли повторити, **що** ви у Львові імплантуєте? – запитав я, намагаючись будь-що зберігати спокій»

або складнопідрядні речення з кількома підрядними, переважно з послідовною підрядністю, де перша підрядна частина все одно з'ясувальна:

1) «*Czy wiesz, że nawet nie tam pojęcia, jak mogą wyglądać Twoje oczy, gdy są w*

nich łzy?» / «Чи Ти знаєш, що я навіть не уявляю, як можуть виглядати Твої очі, коли в них є сльози?»; 2) «Czy wiesz, że Natalia, jak wszyscy inni siedzący blisko, także marszczyła czoło i mrużyła oczy, gdy te noże i widelce z hukiem spadały do metalowej miski?» / «Чи Ти знаєш, що Наталія, як і всі інші, що сиділи неподалік, також морщила чоло і мружила очі, коли ті ножі й виделки з гуком спадали до металевої миски?».

Фіксуємо також використання складеної питальної частки у складносурядному реченні: «*Czy to ten Internet, czy to ten jej brak przeżyć, czy to po prostu on indukuje w niej taką szczerść?*» / «**Чи то** цей Інтернет, **чи то** цей її брак переживань, **чи** просто він викликає в ній таку щирість? Причому якщо в оригіналі частка повторюється тричі, то в перекладі лише двічі.

Отже, частки в польській мові, як і в інших слов'янських мовах, використовуються для надання словам, словосполученням і реченням певних відтінків значень. Найбільш уживаною у структурі питального речення є частка *czy*, яка вимагає від адресата певної чіткої відповіді. Хоча варто зауважити, що в контексті досліджуваного художнього дискурсу більшість питальних речень залишаються без прямої відповіді.

3.2. Прислівникові слова у структурі речення

Щоб з'ясувати певні обставини дії (місце, час, причину, мету й спосіб дії, міру її вияву чи інтенсивності), мовець використовує відповідні прислівники, або, як їх кваліфікують у польській граматиці, прислівникові займенники, – *jak, kiedy, gdzie, dokąd, dlaczego* та ін., які у структурі речення стоять на початку і виділяються інтонаційно. Питальних конструкцій із питальним прислівниками у романі менше, ніж із питальними частками.

1) «*Jak to teraz nazywają?*» / «**Як** це тепер називають?»; 2) «– *Dlaczego nazywacie go księdzem? – zapytałem*» / «– **Чому** ви називаєте його отцем? –

zapytał я»; 3) «*Gdzie zresztą miała być?*» / «*A де ж їй належало бути?*»; 4) «– *Skąd wiedziała? – pomyślała*» / «*“Як вона здогадалась?”*» – подумала»; 5) «– *Skąd wiedziałaś, że potrzebuję dzisiaj whisky w kawie? – zapytała, gdy Iwona zabrała się w końcu do jej włosów*» / «– *Звідки ти знала, що мені сьогодні потрібно віскі до кави? – запитала, коли Івона врешті взялася до її волосся*». Як бачимо, в процесі перекладу не завжди зберігається той само прислівник.

У художньому стилі чільне місце посідають приєднувальні конструкції, тобто такі синтаксичні структури, де перша граматична одиниця є незалежною, а друга семантично тяжіє до першої, тоді як графічно – це два різні речення. Знаходимо такі і серед питальних конструкцій: «*Jak on mógł wyjechać do Niemiec? Po tym, co Niemcy zrobili w obozie z jego ojcem?!*» / «*Як він міг виїхати до Німеччини? Після того, що німці зробили з його батьком у таборі?!*».

Оскільки художньому стилю притаманні роздуми, то ключові питальні слова також можуть повторюватися, створюючи анафоричні конструкції: «*Jak to było? Jak on to powiedział?*» / «*Як це було? Як він це сказав?*».

Особливо це видно у роздумах-мікротекстах: «*Urodziny. Jak on się rodził? Jak to było? Jak bardzo ją bolało? Co myślała, gdy ją bolało? Nigdy jej o to nie zapytał. Właściwie dlaczego nie? Tak po prostu: “Mamo, bolało cię bardzo, gdy mnie rodziłaś?”*».

«*День народження. Як він народився? Як це було? Чи дуже їй боліло? Про що вона думала, коли їй боліло? Він ніколи їй про це не питав. Власне кажучи, чому ні? Так просто: “Мамо, чи тобі дуже боліло, коли ти мене народжувала?”*».

У цьому тексті наявні різні прислівники, які автор використав для з'ясування інформації щодо способу дії, умови, причини. Причому якщо в оригіналі третє питальне речення починається прислівником *jak*, де автор хоче визначити міру вияву болю, то в перекладі вже фіксуємо частку *чи*, яка оформлює речення із семантикою 'чи боліло загалом'. Так само бачимо семантичну трансформацію останнього питального речення: у

Я. Вишневецького акцент міри вияву болю падає на дієслово, а в перекладі ще й наявна питальна частка.

Епістолярні елементи у художньому дискурсі автора побудовані у вигляді різноманітних стилістичних фігур, із-поміж виокремлюється анепіфора (кільце) – «стилістична фігура, яка зв'язує повтором окремих слів чи словосполучень початок і кінець речення, рядка, кількох суміжних рядків, абзацу, строфи» [17]: «– **Po co Ci to?** – odpisała, patrząc mi wnikliwie w oczy. – **Dlaczego chcesz się ze mną spotykać? Będziesz tutaj przychodził i będziemy sobie pisać? Zaprosisz mnie do kina i nie będę mogła Ci nawet opowiedzieć, czy film mi się podobał? Zaprosisz mnie do swoich przyjaciół i nie powiem ani słowa? Po co Ci to?»** / «– **Навіщо** це тобі? – відписала, дивлячись мені пильно в очі. – **Чому** ти хочеш зустрічатися зі мною? **Ти будеш приходити** сюди і ми **будемо писати** один одному? **Ти запросиш** мене в кіно, і я не зможу навіть сказати, **чи** мені подобався фільм? **Ти запросиш** мене до своїх товаришів, і я не вимовлю ані слова? **Навіщо** це тобі?». Аналізований мінітекст складається лише із питальних речень, де поєднані питально-риторичні конструкції, речення, які вимагають однозначної відповіді, і речення, відповідь на які міститься безпосередньо у них самих. Особливого сприйняття тексту надає повторення питальної конструкції **Po co Ci to?** на початку і в кінці абзацу, що увиразнює зміст роздуму, додає експресії.

Живому мовленню притаманне використання складнопідрядних речень, що простежуємо і в художньому дискурсі. Як і в попередній групі речень, тут також переважають складнопідрядні речення із підрядними з'ясувальними частинами: «– *Chrissie – lubiła, gdy ją tak nazywał – **jak** ty to robisz, że o siódmej rano masz taki nastrój jak turyści na Seszelach o dziesiątej przed śniadaniem?»* / «– *Kricci, – вона любила, коли він так її називав, – **як** ти це робиш, що о сьомій ранку маєш такий настрій, як туристи на Сейшельських островах о десятій перед сніданком?»*

У реченні «**Jak myślisz, ilu katolików w Polsce zna grzechy dekalogu?**» / «**Як** ти вважаєш, **скільки** католиків у Польщі знають гріхи, записані в

десятьох заповідях?» питальність підсилюється ще й сполучним словом *ilu*, яке приєднує підрядну частину, тобто наявні одночасне апелювання до співрозмовника, як він думає, відповідь на яке може бути, а може і не бути, і питання щодо кількості католиків, що вимагає такої певної відповіді.

Питальні конструкції із прислівником *Jak* звернула увагу польська дослідниця Дж. Кочержинська, яка зауважила, що прислівник як вказує на обставини, за яких відбувається дія або стан речей. «Якщо поставити питання *Jak ktoś coś robi?* або *W jaki sposób ktoś coś robi?*, можна отримати низку адекватних відповідей, які стосуються різних, часто лише асоціативно пов'язаних із поняттям способу, обставин дії» [73, с. 117].

Однак, яку б форму не мала відповідь, її адекватність слід оцінювати з погляду ситуації. Навіть якщо відповідь є описом, що виражається складним реченням або мінітекстом, вона не може мати довільну структуру. Навіть якщо так, «питання з *jak* призводять до відповідей, які важко вкласти в якусь схему, на відміну від речень з *kto, co, gdzie, kiedy* чи *po co*. Здається, що причина такої неоднозначності криється в самому понятті способу» [73, с. 117]. Таким чином, речення із питальними прислівниками, які вказують на спосіб дії, можуть мати різну відповідь, зумовлену безпосередньо контекстом і ситуацією. Відповідь на питальні речення з іншими адвербіативами є більш передбачуваними.

Отже, прислівникові питальні маркери спрямовані на засування способу дії, умови, мети, місця, причини тощо.

3.3. Синтаксична функція питальних займенників

Питальні займенники у слов'янських мовах використовують для вираження запитань про особу, предмет, ознаку чи кількість предметів. Саме за допомогою таких займенників і створюються питальні речення. У польській мові до питальних займенників належать *kto?, co?, jaki?, który?*, які

змінюються за відмінками, тобто як і в українській мові. Тому при перекладі текстів з однієї мови іншою максимально зберігається ідентичність: 1) «*Jaki kolor ma dzisiaj Twoja bielizna?*» / «**Якого** кольору сьогодні Твоя білизна?»»; 2) «*I z czego ona się tak dzisiaj cieszy?*» / «**І з чого** вона так сьогодні радіє?»»; 3) «*Kto w ogóle pamięta, że on ma dzisiaj urodziny? Dla kogo ma to znaczenie? Kto to zauważy?*» / «**Хто** взагалі пам'ятає, що в нього сьогодні день народження? Для **кого** це має значення? **Хто** це помітить?»

Займенники *kto?*, *co?*, *xmo?*, *що?* виконують в реченні синтаксичну роль підмета або додатка, а займенники *jaki?*, *który?*, *який?*, *чий?*, *котрий?* – означення.

Специфічними для стилю Я. Вишневецького є використання різних стилістичних фігур, зокрема анафори, про яку ми вже згадували у першому параграфі: «*Pomyślałem: No i co? No i co z tego, że jest głuchoniema?*» / «Я подумав: Ну і **що?** Ну і **що** з того, що вона глухоніма?».

Окремі речення будують за зразком анепіфори (повтору однакового слова на початку і в кінці речення): «*Co mi więc dał ten «cholerny Polak»? No co?*» / «Отже, **що** мені дав цей «холерний поляк»? Ну **що?**».

Таке дво- або кількаразове повторення звуків, слів або їхніх частин, синтаксичних конструкцій, які переважно стоять дистантно надають тексту виражально-зображального характеру

Також виявили конструкцію, де питання вміщено у другій частині складного речення: «*Tam jest ograniczenie do 80 kilometrów na godzinę, ale kto go przestrzega?*» / «Там є обмеження до 80 кілометрів на годину, **але хто його дотримується?**», проте семантика питальної модальності тут не вимагає відповіді, бо відповідь розуміється само собою зі змісту усього речення, тобто 'ніхто не дотримується'.

Щодо вищезгаданих питань, то Дж. Кочержинська зазначала, що в таких реченнях «йдеться не про фактичну поведінку одержувача, а про певний стан, якого бажає відправник. Отже, справа не в тому, що ми не знаємо, якою буде реакція. Зрештою, щоразу, коли висловлювання викликає

вербальну відповідь, ми не можемо знати напевно, якою буде ця відповідь і якої форми вона набуде, оскільки вона визначається складними прагматичними критеріями. Рідко буває так, що відповіді є повністю задовільними; зрештою, існують так звані деліберативні, риторичні або екзаменаційні питання» [73, с. 116].

Отже, можна стверджувати, що питальні займенники мовці використовують із конкретною метою отримати інформацію, але від / про невідомих осіб, істот, предметів і явищ.

3.4. Дієслова як маркери питальності у реченнях

На відміну від суто інформативних (офіційно-ділового, наукового) стилів, художній стиль характеризується посиленою естетичною функцією мови, що проявляється в особливій образності, емоційності та різноманітті мовних засобів. Художньому стилю властиве широке застосування різноманітних мовних засобів художньої виразності, образність та експресивність мовлення, наявність фразеологізмів, діалектизмів та інших лексичних елементів, поєднання різних лексичних і граматичних стилістичних пластів тощо. Слова виконують не лише комунікативну, а й естетичну функцію – здійснюють художній вплив на читача. Крім того, однією з ознак художнього стилю є наявність сюжетної лінії, яку чітко можна передати з допомогою засобів чужого мовлення, зокрема діалогів і полілогів, які «є найбільш яскравою і природною формою комунікації, оскільки справжнє своє існування мова виявляє лише в діалозі» [48, с. 70]. Відповідно лише у структурі чужого мовлення, а особливо в діалогах, можливі питальні речення, де основним питальним маркером виступає дієслово і, звісно ж, інтонація.

Найбільшу групу таких речень у цій підгрупі становлять складнопідрядні конструкції із підрядними з'ясувальними частинами,

причому дієслово-предикатив часто формує односкладне непоширене речення або двоскладне, проте також непоширене: 1) «*I wiesz, co stwierdziłem?*» / «*І знаєш, що я зауважив?*»; 2) «*Wiesz, że Witia mięga po rosyjsku?*» / «*Знаєш, що Вітя жестикулює російською?*»; 3) «*Wiesz, że pisałem ten list minimum 1000 razy?*» / «*Знаєш, що я писала цей лист мінімум 1000 разів?*»; 4) «*ONA: Wiesz, że mnie wzruszasz?*» / «*ВОНА: Чи Ти знаєш, що ти зворушуєш мене?*»

Як свідчать виокремлені приклади, у цих конструкціях домінують дієслівні лексеми *wiesz / знаєш*, вжиті зі значенням 'мати якісь дані, відомості про кого-, що-небудь' [45, т. 3, с. 642], які використовуються автором з метою апелювати до співрозмовника, привернути його увагу.

Традиційно знаходимо і анафоричне складнопідрядне речення: «*Wiesz, co pomyślałem? Wiesz, co pomyślałem w tym niezwykłym to momencie?*» / «*Знаєш, що я подумав? Знаєш, що я подумав у той незвичайний момент?*».

Варто зауважити, що дієслово *wiesz / знаєш* також використовується і в простих питальних реченнях, проте тут вони більше вживається «для зосередження уваги співрозмовника на чому-небудь» [45, т. 3, с. 642]: 1) «*Wie pan co?*» / «*Знаєте що?*»; 2) «*Wiesz co?*» / «*Знаєш що?*».

Близьку семантику мають дієслова *wyobrażasz / уявляєш* у подібних частковопитальних конструкціях: 1) «*Wyobrażasz to sobie?*» / «*Уявляєш?*»; 2) «*Wyobrażasz to sobie?*» / «*Ти собі уявляєш?*»

Водночас ці ж вербативи, але у поєднанні зі зворотним займенником *wyobrażasz sobie / уявляєш собі* вживаються «для загострення уваги на чому-небудь, зацікавлення чим-небудь, більшого переконання в чомусь» [45, т. 10, с. 546], проте не є вставним словосполученням, а головною частиною складнопідрядного речення із підрядним з'ясувальним: 1) «*Wyobrażasz sobie, co on czuł, gdy to robił?*» / «*Уявляєш собі, що він відчував, коли робив це?*»; 2) «*Wyobrażasz to sobie?*» / «*Уявляєш?*».

Після дієслова *wiesz* за продуктивністю йде дієслово на позначення процесів мислення: *myślisz / думаєш* зі значенням 'розмірковувати над чим-

небудь; мислити' [45, т. 4, с. 718]: 1) «*I dodał: – Myślisz, że to jest uwarunkowane genetycznie?*» / «*I додав: – Думаєш, що це генетично обумовлено?*»; 2) «*Myślisz, że chory rozum można odróżnić od chorej duszy?*» / «*Ти думаєш, що хворий розум можна відрізнити від хворої душі?*».

У більшості випадків український переклад був дослівним щодо використання ключового дієслова, проте фіксуємо і конструкції, коли, крім дієслова, наявна частка, яка й передає формально питальну модальність: «*ONA: Wiesz, że mnie wzruszasz?*» / «*ВОНА: Чи Ти знаєш, що ти зворушуєш мене?*».

Подекуди фіксуємо діалоги, де дієслово з питальною семантикою стоїть у кінці речення: «*– Mam tylko kilka wolnych miejsc w drugiej klasie. Wszystkie w przedziałach dla palących. Bierze pani?*» / «*– Я маю лише кілька вільних місць у другому класі. Усі в купе для курців. Берете?*».

Інші дієслівні форми виступають у якості питального слова значно рідше і здебільшого вони не пов'язані із семою *мислити* чи *говорити*. До прикладу:

«*– To dla ciebie. Lubisz konwalie? – zapytałem, wyciągając rękę z bukietem zza pleców i podając jej*» / «*– Це для тебе. Ти любиш конвалії? – запитав я, витягаючи руку з букетом з-за плечей і подаючи їй*»;

«*Ty nie masz samochodu?! Tam w Niemczech?! – pisała zdziwiona*» / «*У Тебе немає авто?! Там, у Німеччині?! – писала здивована*»;

«*ONA: I pomógł Ci ten psychiatra?*» / «*ВОНА: І Тобі допоміг цей психіатр?*»;

«*ONA: Miałeś chory rozum czy duszę?*» / «*ВОНА: У Тебе був хворий розум чи душа?*»

Традиційним для Я. Вишневського стало використання різних стилістичних фігур, зокрема повтору того самого питального дієслова на початку і в кінці висловлювання з метою акцентувати увагу на інформації і таки досягнути успішної комунікації:

1) «— *Kolego, wypijesz łyk piwa ze mną? Ostatniego łyka. Wypijesz?* – zapytał, dotykając jego uda i wysuwając puszkę z piwem w jego kierunku» /

«— *Колего, вип'єш ковток пива зі мною? Останній ковток. Вип'єш?* – запитав, доторкаючись до його ноги і простягаючи банку з пивом у його бік»;

2) «— *А пам'ятаєш, як Ти ніжно писала до мене тоді під вечір, коли я був на тому старому комп'ютері з заплямленою клавіатурою, на якій бракувало клавіші «з», в резиденції IBM у Гайдельберзі? ... Пам'ятаєш?» /*

«— *A pamiętasz, jak czule pisałaś do mnie wtedy pod wieczór, gdy byłem na tym szarym komputerze z poplamioną kawą klawiaturą, na której brakowało klawisza «z» w siedzibie IBM w Heidelbergu? ... Pamiętasz?».*

Отже, дієслова виконують функцію питальних у реченнях тоді, коли вони стоять на початку слів і вимовляються з відповідною інтонацією. Звісно, інтонацію у друкованому художньому тексті можна лише уявити, але оскільки більшість питальних конструкцій – це складнопідрядні речення із з'ясувальною підрядною частиною, то зі змісту якраз і випливає значення того чи іншого висловлювання. Найбільшою продуктивністю характеризуються дієслівні форми *wiesz / знаєш і myślisz / думаєш*, які певною мірою сприяють зосередженню співрозмовника на темі розмови. І загалом переважають дієслова, які відображають мовленнєво-мисленнєву діяльність людини.

3.5. Питально-уточнювальні речення

Як уже зазначалося, існують різні підходи до типології питальних речень. Зокрема, І. Вихованець за типом питання й передбачуваної відповіді питальні речення поділяє на загальнопитальні (які можна кваліфікувати як уточнювальні) і частковопитальні (які спрямовані на певне з'ясування того, про що йдеться у змісті питання). «Загальнопитальні речення орієнтовані або

на ствердну відповідь (*Так*), або на заперечну відповідь (*Ні*), або на інші модифікації цих відповідей. Частковопитальні ж речення спрямовані на отримання якоїсь нової часткової інформації» [10, с. 146].

Такого ж поділу питальних речень на загальнопитальні (речення прямої уточнювальної питальності) та частковопитальні (власне питальні) дотримується у дослідженнях О. Гурко. У загальнопитальних висловлюваннях інформація мовцеві вже відома, тому запитувати він може стосовно якогось окремого компонента або ж щодо усього змісту речення. «У власне питальних реченнях мовець спонукає до відповіді на поставлене питання» [15, с. 125].

Окремої уваги заслуговують питально-уточнювальні речення, тобто такі, що «здебільшого не містять ствердження, проте експлікують форму та зміст граматично стверджувального речення» [15, с. 124]. Такі речення передають адресатові запитання, на яке адресант чекає відповіді переважно у формі ствердження або заперечення. Запитання спрямоване на підтримання певного контакту, спонукає його до дії, виражає певні емоції, переживання, експресію, підтверджує щось.

У досліджуваному польському дискурсі питально-уточнювальні речення становлять незначну частку. Підсвідоме ствердження чогось у змісті таких речень відбувається через поєднання категорії питальності, модальності (відношення змісту висловлювання, тобто ставлення мовця, до дійсності) та ствердження.

При характеристиці цих речень беремо за основу класифікацію О. Гурко, яка виокремила три структурно-семантичні різновиди питально-уточнювальних речень [15, с. 126]:

1) питально-уточнювальні речення, які в усному мовленні переважно вимовляються з *розповідною інтонацією* та певним ствердженням. Тобто мовець знає відповідь або впевнений у тому, що все буде саме так, а не інакше, або ж питання сформульоване, наче для власного переконання. До прикладу, «*O drugiej nad ranem?*» / «*O drugiej godzinie nocy?*». Аналізуючи цей

мовленнєвий відрізок, дізнаємося, що адресант знає, котра година, але питання все одно озвучує. Так само сприймається і наступне речення: «*Znowu jakaś reklamówka – pomyślał*» / «Знову якась реклама? – подумав»;

2) питально-уточнювальні речення, у структурі яких є **модальні слова й модальні частки**, що свідчать про впевненість мовця у тому, що відповідь на його питання буде позитивною або ж співзвучною самому питанню: 1. «*Мату dużo czasu, prawda?*» / «Ми маємо багато часу, правда?». 2. «*To będzie znowu szczęśliwy piątek, prawda, Jakubku?*» / «Це буде знову щаслива п'ятниця, правда, Якубику?». 3. «*To przecież UNIX, prawda?*» / «Адже це UNIX, правда?». Як бачимо, письменник здебільшого використовує модальне слово 'prawda', яке перейшло з іменника і вказує на вірогідність висловлювання. Тобто якби вилучити із речення цей модальник, то речення мало б структуру звичайної розповідної конструкції, підтвердженням чого є такі рядки: «*Mogłeś sobie darować te wszystkie szczegóły. Mogłeś, prawda???*» / «Ти міг уникнути тих усіх деталей. Міг, правда???»», де авторка спочатку стверджує інформацію, а потім наче й перепитує, використовуючи предикатив 'Mogłeś', але лексема 'prawda' і наявність трьох знаків запитання лише утверджують мовця у правильності свого мислення;

3) питально-уточнювальні речення, у структурі яких поєднуються частки **чи** та **не**. На думку О. Гурко, «частка *чи* у поєднанні із часткою *не* формує низку комунікативних смислів, які є протилежними до того, про що зауважують у пропозитивній частині мовленнєвого акту, зокрема, мовець увічливо спонукає до чогось». Наприклад, це можуть бути такі конструкції: «*А чи не почитати книжку?*». Проте для польської мови такі конструкції не характерні, тоді як в українському перекладі їх фіксуємо: «*Zanim odszedł od recepcji, zapytał: – Czy byłby pan uprzejmy obudzić mnie na półtorej godziny przed odjazdem pierwszego pociągu z dworca ZOO do Warszawy?*» / «Перш ніж відійти, запитав: – Чи не були б ви такі добрі збудити мене за півтори години до відправлення першого потягу з двірця ЦОО до Варшави?»

Таким чином, можна стверджувати, що не кожен художній дискурс містить усі конструкції, наявні в живому мовленні. Крім того, варто враховувати і мову оригіналу, і певні особливості побудови речень у польській мові. Із-поміж питально-уточнювальних речень, викоремлених із роману Я. Вишневського, найбільше частку становлять конструкції, у структурі яких є модальне слово *'prawda'*.

Як уже зазначалося, у роботі проводився порівняльний аналіз польських питальних конструкцій та їхніх відповідників в українському перекладі. Оскільки процес перекладу – це не просто заміна одиниць однієї мови одиницями іншої, а це врахування особливостей обох мов, починаючи від її синтаксичної будови і закінчуючи мовною картиною світу, яку передають із допомогою різноманітних синтаксичних конструкцій. Цей аспект і був врахований перекладачкою О. Кравець в українськомовному варіанті роману Я. Вишневського «Самотність у мережі», де максимально збережено особливості польської мови, зокрема специфіку питальних речень, утворених як із допомогою інтонації, так і з допомогою питальних часток, займенників і прислівників.

ВИСНОВКИ

Сучасному українському реченню притаманний багатоаспектний розгляд, що охоплює і власне-синтаксичний, і семантико-синтаксичний, і власне-семантичний, і комунікативний рівні.

Традиційна граматики класифікує висловлення за комунікативною метою на такі типи: розповідні, питальні, спонукальні, бажальні (як додаткова категорія). Кожен тип висловлень аналізується за різними параметрами: інтонаційними особливостями, модальними характеристиками, комунікативною функцією. У контексті формально-граматичної структури найбільш детально досліджено розповідні та спонукальні конструкції. Сучасні наукові студії останніх десятиліть розширили розуміння цих типів речень, зосередившись також на їхніх семантико-синтаксичних особливостях. Водночас із погляду продуктивності й комунікативно-прагматичного підходу питальні речення почали вивчатися більш ґрунтовно.

Проблема питальності в мовленні привертала увагу багатьох науковців, із-поміж яких можна згадати таких як Л. Безугла, А. Богуславський, І. Борисюк, Д. Буянов, О. Гурко, І. Домрачева, О. Зелінська, Л. Калитюк, Н. Костусяк, Дж. Кочержинська, О. Межов, Г. Олійник, С. Педченко, А. Романченко, І. Сметана, Я. Хояк та ін.

Комунікативна специфіка питальних речень виражається за допомогою інтонації, порядку слів і спеціальних лексико-граматичних одиниць – питальних займенників, прислівників і часток. Специфіка семантико-синтаксичної організації питальних речень полягає в тому, що питальні слова чи словосполучення зазвичай стоять на початку конструкції, незалежно від їхньої синтаксичної функції та способу вираження.

У польській мові також можуть використовуватися спеціальні питальні частки для уточнення питального значення. У питальних реченнях найчастіше використовується частка «czy». Її основна функція – спонукати співрозмовника дати конкретну відповідь на поставлене питання. Однак у

досліджуваному художньому тексті ми часто бачимо, що на такі запитання прямої відповіді немає. Ця частка відіграє подвійну роль у мові. З одного боку, вона допомагає будувати питання, а з іншого – несе в собі різні відтінки значень, як фактичні (об'єктивні), так і емоційні (суб'єктивні). У невласне питальних реченнях ця частка здебільшого виражає додаткові смислові відтінки ствердження, заперечення чи бажання. Таким чином, питальні частки є основними маркерами модальних значень, проте для окреслення їхніх семантичних функцій потрібно досліджувати семантико-синтаксичні особливості питальних висловлень.

Значною продуктивністю в досліджуваному художньому дискурсі характеризуються прислівникові питальні маркери, спрямовані на з'ясування способу дії, умови, мети, місця, причини – *jak, kiedy, gdzie, dokąd, dlaczego*, та питальні займенники, які мовці використовують із конкретною метою отримати інформацію від або про невідомих осіб, істот, предметів і явищ – *kto?, co?, jaki?, który?* У реченнях, які містять усі згадані лексичні елементи, інтонація падає саме на них.

Значення питальної модальності в романі набувають і дієслова мовлення та мислення *wiesz / znasz, myślisz / думаєш* тощо, які розташовані у головній частині складнопідрядного речення із підрядними з'ясувальними і використовуються для активізації комунікативної діяльності співрозмовника.

До засобів питальності ми також віднесли і модальні слова, найбільш продуктивним із яких стало слово '*prawda*', розташоване здебільшого у кінці речення, яке вказує, що мовець впевнений у позитивній відповіді на своє питання. Таку групу речень можна назвати питально-уточнювальними.

Дослідивши місце і значення питальних конструкцій у художньому мовленні Я. Вишневського, робимо висновок щодо функції питань у процесі спілкування. Речення питальної модальності сприяють зосередженню співрозмовника, оскільки відповідь на запитання вимагає від нього певних дій, насамперед розумових. Вони спонукають до роздумів (запускають мислення); надають сміливості, підкреслюють відповідальність адресата.

Питання підштовхують до нових висновків, допомагають побачити або зрозуміти те, на що співрозмовник раніше не звертав уваги, дають змогу глибоко і багатогранно проаналізувати певну ситуацію.

Оскільки предметом дослідження стали питальні речення із польськомовного тексту роману «Самотність в мережі» Я. Вишневського та його українського перекладу І. Кравець, то варто звернути увагу на спільне й відмінне в оформленні таких конструкцій. Спільним є те, що майже завжди збігалися оригінал і його переклад у плані використаних допоміжних засобів: часток, питальних займенників і прислівників, вставних слів. У перекладі максимально збереглися навіть стилістичні фігури – анафора, епіфора, анепіфора (кільце). Проте відмінним між польським і українським питальним дискурсом є те, що якщо в українській мові логічний наголос падає на слово, яке максимально відтворює зміст питання, то в польській мові за умови відсутності питального слова інтонаційно виділяється останнє слово в реченні. Саме це і стало причиною того, що предметом дослідження ми обрали ті польські питальні речення, які містять лексичні засоби із питальною семантикою.

Перспективу дослідження вбачаємо в детальному аналізі стилістичних особливостей речень питальної модальності у польському художньому дискурсі.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Авраменко О., Гарюнова Ю., Літвінова І. Українська мова : підруч. для 8 кл. з поглибл. вивч. філології закл. загальн. середн. освіти. Київ : Грамота, 2021. 256 с.
2. Андрусь Л. А. Лінгвопрагматичні характеристики питальних речень у сучасній французькій мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 – романські мови. Київ, 2006. 209 с.
3. Андрусь Л. А. Дослідження питальних речень в історії мовознавства. URL : http://www.rusnauka.com/31_ONBG_2009/Philologia/54212.doc.htm (дата звернення: 01.08.2024 р.).
4. Безугла Л. Р. Риторичні запитання як імпліцитні мовленнєві акти. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2009. № 866. С. 77–843.
5. Борухович Г.Й. Незайменникові питальні речення з прямим порядком слів у сучасній англійській мові з точки зору їх комунікативної функції. *Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки: збірник наукових статей*. Головний редактор Толок В.О. Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2002. С. 8–12.
6. Бріцин В. М. Модальність і предикативність: лінії розмежування і протиставлення. *Мовознавство*. 2015. № 2. С. 77–85.
7. Бутко Л.В. Нарізнооформлені частки у творах Т. Г. Шевченка: семантика, форма вираження, функціональність. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство): зб. наукових праць. За ред. академіка Л. І. Мацько. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. Вип. 5 С. 97–103.
8. Буянов Д. Актуалізація семантики питальних речень у текстах англійською та українською мовами. *Актуальні проблеми філології і*

професійної підготовки фахівців у полікультурному просторі. Харбін – Одеса 2023. С. 15–16.

9. Вербич Н. Інтонація публічного мовлення: основні напрями дослідження. *Мовознавство*. 2011. № 5. С. 90–94.

10. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.

11. Вихованець І. Р. Речення. *Українська мова. Енциклопедія*. Вид. друге, випр. і доп. Редколегія: Русанівський В. М., Тараненко О.О., Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 548–549.

12. Вишневецький Я. Самотність у мережі. URL : Конвертовано сайтом javalibre.com.ua (дата звернення: 11.08.2024 р.).

13. Гедз С. Лексико-семантичні та прагматичні характеристики питальних речень змішаного типу в сучасній англійській мові. *Актуальні питання іноземної філології*. 2017. №7. С. 29–34.

14. Гедз С., Бондарчук Т. Використання питальних речень з метою впливу на поведінку адресата в умовах конфліктної ситуації (на матеріалі англійської та німецької мов). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 40. Том 1. С. 137–142.

15. Гурко О. В. Значення ствердження в питальних реченнях (на матеріалі творів художньої літератури). *Український смисл*. 2016. С. 123–131. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usmysl_2016_2016_16 (дата звернення: 30 серпня 2024 р.)

16. Данильчук Д. В. Акт мовленнєвий. *Велика українська енциклопедія*. URL : https://vue.gov.ua/Акт_мовленнєвий (дата звернення: 20.10.2024).

17. Двадцять художніх засобів, що роблять літературу яскравішою! ЗНО КЛУБ: всеукраїнський портал підготовки до ЗНО. URL : <https://znoclub.com/mova-ta-literatura/551-khudozhni-zasobi-literaturi-tablitsi.html> (дата звернення: 06.06.2024).

18. Домрачева І. Реалізація питальних речень у мовленнєвому просторі Василя Стуса. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія. 2018. Вип. 27. С. 69–76.
19. Дуцяк І. Обґрунтування підходу до формування дефініцій у тлумачних словниках. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка*. Серія «Проблеми української термінології». 2014. № 791. С. 15–21. URL : <https://science.lpnu.ua/uk/terminologiya/vsi-vypusky/visnyk-no-791-2014/obgruntuvannya-pidhodu-do-formuvannya-definicij-u> (дата звернення: 21.07.2024 р.)
20. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.
21. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
22. Загнітко А. П. Теорія граматики і тексту: монографія. Донецьк : ДонНУ, 2014. 480 с.
23. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: монографія. Вид.2-ге, випр. і доп. Донецьк : ДонНУ, 2007. 294 с.
24. Зелінська О. Питальні речення як засіб впливу на адресата в проповідях польського барокового проповідника Томаша Млодзяновського. *Українська полоністика*. Філологічні дослідження. 2022. Випуск 20. С. 33–40.
25. Іваницька М. Л. Роль особистості перекладача в міжкультурному діалозі: Петро Рихло – будівничий моста між літературами. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Філологічні науки. Мовознавство. 2012. № 22. С. 124–128.
26. Кадомцева Л. О. Синтаксична модальність речення. *Сучасна українська літературна мова: Синтаксис*. За заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1972. С. 119–137.

27. Кобчук Є. Є., Загнітко А. П. Функційні особливості питальних речень у політичному дискурсі. С. 166–169. URL : <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9978/9905> (дата звернення: 02.08.2024)
28. Кононенко І. Українська та польська мови: контрастивне дослідження / *Język ukraiński i polski: studium kontrastywne*. Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2012. 809 s.
29. Костусяк Н. Комунікативно-прагматичні ознаки питальної модальності. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Філологічні науки. Мовознавство. 2013. № 22. С. 58–63.
30. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. Київ : ВЦ «Академія», 2001. 368 с.
31. Кучер Ю. М. Типи запитань у межах діалогічного дискурсу політичних новин телевізійного каналу BBC WORLD. *Наукові записки*. 2003. Том. 22. Частина 1. С. 47–49.
32. Линтвар О. М. Індивідуальний авторський стиль (ідіостиль), ідіолект автора художнього твору. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2014. Вип. 44. С. 160–162.
33. Межов О. Г. Семантико-синтаксична й формально-граматична організація питальних речень у контексті лінгвістичного сьогодення. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Том 33 (72). № 1. Ч. 1. С. 65–71.
34. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. Київ, 1966. 322 с.
35. Мосійчук В. Засоби експресивності питальних синтаксем: польсько-українські мовні паралелі. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика* : збірник наукових праць. Хмельницький, 2024. Випуск 16. У друці.

36. Мосійчук В. Порівняльний аналіз питальних речень в українській та польській мовах. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика* : збірник наукових праць. Хмельницький, 2024. Випуск 15. С. 218–224.
37. Оробінська Р. В. Функціонування спеціальних питальних речень у персонажному діалозі сучасного німецького кіно. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Випуск 9. Том 1. С. 106–110.
38. Осадца М. Граматика руского языка. Львовь : Ставропиг. ін.-т, 1862. 288 с. URL : https://books.google.it/books?id=nUtdAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 01.08.2024 р.).
39. Педченко С. Модально-прагматичні параметри питальної партикули ЧИ. *Філологічні науки*. 2015. № 19. С. 58–63.
40. Педченко С. О. Модальні параметри питальних висловлень. *International scientific and practical conference*. Venice, 2020. October 30–31. S. 44–46.
41. Порядок слів в простому реченні. *polski.info* URL : <https://polski.info/grammar/syntax?hl=uk> (дата звернення: 01.11.2024 р.).
42. Прадун О. А. Творення питальних і заперечних речень у польській мові. *Стрічка блогів*. URL : <https://vseosvita.ua/blogs/tvorennia-pytalnykh-i-zaperechnykh-rechen-u-polskii-movi-85302.html> (дата звернення: 10.09.2024 р.).
43. Романченко А. Комунікативно-прагматичний потенціал інтеррогативів в науковому дискурсі мовної особливості лінгвіста. С. 114–118. URL : https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/114-118_20.pdf (дата звернення: 12.06.2024 р.).
44. Романченко А. П. Комунікативно-прагматичні особливості питальних речень у лінгвістичному дискурсі. *Слов'янський збірник*. 2016.

Вип. 20. С. 100–113. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/slzb_2016_20_10 (дата звернення: 13.06.2024 р.).

45. Словник іншомовних слів: близько 20 тисяч слів і словосполучень / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; [уклад.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк; відп. ред. Г. П. Півторак]. Київ : Довіра, 2006. 890 с.

46. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

47. Смаль-Стоцький С. Граматика руської мови. Уклад. С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер / С. Смаль-Стоцький. - 3-є вид., випр. і доп. - Відень : Книгарня тов-ва ім. Шевченка, 1914. 202 с.

48. Сметана І. І. Семантико-синтаксичні функції питальних речень у поетичному мовленні В. Свідзінського. *Science and Education a New Dimension. Philology. Budapest*, 2017. № V (34). Вип. 124. С. 69–71.

49. Сучасний словник іншомовних слів. Укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2006. 789 с.

50. Тараненко О. О. Повтор. *Українська мова : енциклопедія*. Редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 3-є вид., зі змін. і доп. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 496.

51. Томнюк Л.М. Ідіостилі автора і перекладача як фактори впливу на переклад поезії Буковини. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Том 31 (70). № 3. Ч. 3. С. 28–33.

52. Топчій Л. Функціонально-стилістичні особливості речень питальної модальності в поезії Т. Г. Шевченка (на матеріалі риторичних запитань). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2014. Випуск 1 (31). С. 374–377.

53. Українська мова. Енциклопедія. Вид. друге, випр. і доп. Редколегія: Русанівський В. М., Тараненко О.О., Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 833 с.
54. Шабат-Савка С. Категорія комунікативної інтенції: типологічні вияви та синтаксична реалізація в сучасній українській мові. *Українська мова*. 2013. № 1. С. 104–114.
55. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові. Чернівці : Букрек, 2014. 412 с.
56. Шевель С. Типологія речень за комунікативною метою: від традиції до сучасності. *Українське мовознавство*. 2020. № 1 (50). С. 42–75.
57. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.
58. Ajdukiewicz K. Zdanie pytajne. *Język i poznanie*. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1960. T. 1. S. 278–287.
59. Bogusławski A. To – polski operator struktury tematyczno-rematycznej. W poszukiwaniu uogólnienia jego funkcji i znaczenia. *Prace Językoznawcze*. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. 1980. S. 16–27.
60. Boniecka B. Podstawowe typy struktur pytajnych polszczyzny mówionej. *Studia nad składnią polszczyzny mówionej*. Wrocław, 1978. S. 14–25.
61. Boniecka B. Struktura i funkcje pytań w języku polskim. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2000. 234 s.
62. Brożek A. Pytania i odpowiedzi. Analiza krytyczna koncepcji Kazimierza Ajdukiewicza. *Zagadnienia Filozoficzne w Nauce*. 2008. № 42. S. 147–152.
63. Brożek A. Pytania i odpowiedzi. Tło filozoficzne, teoria, zastosowania praktyczne. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe Semper, 2007. 150 s.
64. Czakon M. Sztuka zadawania pytań, czyli moc pytań w edukacji. Jak uczyć myślenia, odpowiedzialności i budowania samoświadomości za pomocą pytań. URL : <https://cdw.edu.pl/sztuka-zadawania-pytan/> (дата звернення: 15.11.2024 р.).

65. Danielewiczowa M. O znaczeniach zdań pytajnych w języku polski. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1996. 124 s.
66. Dzienisiewicz D. Pytania w treści polsko- i rosyjskojęzycznej korespondencji przesyłanej za pośrednictwem kart pocztowych. *Przegląd rusycystyczny*. 2023. Nr 4 (184). S. 238–269.
67. Grzegorzczkowska R. Wykłady z polskiej składni. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2004. 159 s.
68. Jonkisz A. Logiczne ujęcie pytań i odpowiedzi. Uwagi merytoryczne i metodologiczne roczniki filozoficzne. 2021. Tom LXIX. Numer 4. S. 315–356.
69. Jonkisz A. Pytania i odpowiedzi. Ujęcie teoriomnogościowe. Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, 2020. 179 s.
70. Jonkisz A. Struktura pytań. *Filozofia Nauki*. 2020. Nr 1. S. 25–60.
71. Jonkisz A. Wieloznaczność zdań pytajnych. *Filozofia Nauki*. 2019. Nr 4. S. 115–134.
72. Klemensiewicz Z. Zarys składni polskiej. Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1953. 74 s.
73. Kościerzyńska J. Zdania interrogatywne a właściwości semantyczne przysłówków sposobu. *LINGUISTICA COPERNICANA*. 2011. Nr 2 (6). S. 115–125.
74. Lehr-Splawiński T, Kubiński R. Gramatyka języka polskiego : podręcznik szkolny. Lwów–Warszawa–Kraków : Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1927. 177 s.
75. Megger P. Zdania oznajmujące z intonacją pytającą we współczesnej polszczyźnie potocznej. *Dialog Pokoleń*. 2024. S. 73–85. URL : <https://dialogpokolen.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2024/06/Megger-P.-Zdania-oznajmujace-z-intonacja-pytajaca-we-wspolczesnej-polszczyznie-potocznej.pdf> (дата звернення: 15.11.2024 р.).
76. Milewski T. Językoznawstwo. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2004. 287 s.

77. Nagórcko A. Zarys gramatyki polskiej. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2007. 329 s.
78. Pytanie. URL : <https://pl.wikipedia.org/wiki/Pytanie> (дата звернення: 02.08.2024 р.).
79. Skorek J., Skorek J. Intonacja języka polskiego w dyskursie lingwistycznym tekstu audialnego. Zielona Góra : Oficyna Wydawnicza UZ, 2004. 268 s.
80. Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. URL : <https://slovník.juls.savba.sk/?d=kssj4> (дата звернення: 02.08.2024 р.)
81. Słownik historyczny terminów gramatycznych ONLINE. URL : <https://shtg.uw.edu.pl/entry/1952> (дата звернення: 21.09.2024 р.).
82. Szober S. Gramatyka języka polskiego. Część trzecia. Warszawa – Kraków – Łódź – Lublin – New-York. 1931. 310 s.
83. Świdziński M. Analiza semiotyczna wypowiedzeń pytajnych we współczesnym języku polskim. *Studia Semiotyczne*. 1973. Nr 4. S. 35–56.
84. Świdziński M. Wypowiedzenia z predykatem «zależy» o dwóch argumentach pytajnozależnych. *Studia Semiotyczne*. 1997. № 7. S. 193–203.
85. Volz A. Poprawne budowanie zdań po polsku. URL : <https://preply.com/pl/blog/budowanie-zdan-po-polsku/> (дата звернення: 21.09.2024 р.).
86. Wiśniewski Janusz L. S@motność w sieci. URL : <https://avidreaders.ru/read-book/s-motnosc-w-sieci.html> (дата звернення: 11.08.2024 р.).
87. Zdanie. URL : <https://pl.wikipedia.org/wiki/Zdanie> (дата звернення: 02.08.2024 р.).